

ÚS I ALTERNANÇA DE LLENGÜES EN GRUPS DE JOVES D'UN BARRI DE BARCELONA: SANT ANDREU DE PALOMAR

Helena CALSAMIGLIA
Empar TUSON

0. INTRODUCCIÓ

Des de fa pocs anys la realitat sociolingüística de Catalunya va passant per un procés de canvi en el qual es fa palesa una sèrie de fets que fins ara havien estat, bé forçosament amagats, bé circumscrits a uns cercles socials determinats; tot això és viscut pels ciutadans, que hi participen conscientment o inconscient. Val a dir que provoca unes reaccions que moltes vegades són plenes d'apassionament i que fan veure que els problemes de les llengües tenen arrels profundes en la vida dels pobles i de llur organització sociocultural. Aquesta realitat, doncs, és d'una gran riquesa i d'un gran atractiu per als qui es dediquen, des d'una perspectiva o una altra, a la tasca d'esbrinar i descriure les regularitats que es donen en l'ús lingüístic i per als qui es proposen seguir els processos de canvi d'unes normes d'ús a unes altres.

Tanmateix, cal tenir en compte que per fer una reflexió hom necessita despullar-se d'apassionaments i buscar models d'anàlisi que compleixin uns requisits sense els quals no es pot arribar a una descripció científica.

Aquesta preocupació ha estat present en l'elaboració d'aquest treball, que intenta fer una descripció d'unes relacions comunicatives que, en part, són en molts casos viscudes per nosaltres. Però que fins ara no han estat subjecte d'anàlisi sistemàtica.

El que presentem aquí és la part central de la tesi de Llicenciatura presentada al Departament de Català de la Universitat de Barcelona el mes de setembre de l'any 1978.

Les dades i la informació sobre les quals hem treballat foren recollides de gener a juny de l'any 1978. El lector ha de tenir en compte, doncs, que des d'aquell moment fins ara hi ha hagut canvis institucionals importants (Decret d'incorporació de la llengua catalana al sistema d'ensenyament a Catalunya, Constitució, redacció de l'Estatut de Sau, reciclatge de mestres, etc.), alhora que la consciència ciutadana davant aquest problema ha anat creixent de forma notable i els conflictes es plantegen de manera més evident i manifesta.

Treballs de sociolingüística catalana, 11 3,
1980.

PRIMERA PART: MARC CONCEPTUAL

No pretenem aquí d'exposar d'una manera exhaustiva totes les nocions que formen el cos teòric de la sociolingüística. El que farem serà una presentació dels conceptes que configuren el marc on s'inscriu aquest treball. Quant a aquests conceptes, intentarem aprofundir més en aquells que tinguin més implicació per al treball en concret, és a dir, sobretot estudiarem a fons el concepte d'ús i les nocions teòriques a nivell micro-sociolingüístic.

1. EL CONCEPTE D'ÚS LINGÜÍSTIC

L'estudi del llenguatge, precisament perquè és un fenomen complex, ha estat abordat des de diferents branques del saber, fonamentalment la psicologia, l'antropologia, la filosofia i, d'una manera especialment aconseguida quant a resultats dins les ciències humanes, la lingüística. Cadascuna hi ha delimitat l'objecte d'estudi segons l'aspecte que pretenia de posar en relleu. L'objecte de la recerca sociolingüística és un aspecte del llenguatge: el seu ús. És clar, doncs, que en aquest cas s'ha de fer abstracció de tots aquells aspectes que no corresponen al llenguatge *en tant que és usat*.

Per tal de configurar l'abast de l'estudi de l'ús lingüístic cal fer esment dels elements que el fan possible i que el condicionen. En primer lloc, els agents d'aquest ús: els *parlants*. I els parlants considerats no com a individus sinó com a col·lectius que poden formar grups i/o comunitats més o menys amples, en quantitat i extensió, tenint en compte que aquests grups tenen una interacció determinada. Partint de la base que el que fa possible l'ús lingüístic són els parlants en tant que grups i comunitats, veurem que l'anàlisi d'aquells ens porta a considerar el fet lingüístic com a *fet de la parla* dins un context comunicatiu que depèn d'una organització sociocultural.

Tota organització sociocultural es compon d'elements i factors diferencials dins una mateixa comunitat, i això és el que genera una *variació* en l'ús lingüístic, és a dir, una diversificació d'origens variats (geogràfics, culturals o socials) a la qual els parlants tenen accés en la mesura que formen part d'una xarxa de relacions i de comunicacions concreta.¹

Les varietats tenen una *funció* socialment determinada a la qual els parlants s'habituen mitjançant l'aprenentatge de diferents *formes de parlar* adequades a situacions diferents.

En parlar aquí de *varietat*, usem aquest terme per alludir a estils, registres, dialectes o llengües, indistintament (Fishman, 1972, 15-17). La justificació d'aquest ús del terme *varietat* és eminentment sociolingüística: a nivell social, aquestes nocions són interpretades pels parlants de

¹ Vegeu en relació amb aquesta qüestió el que diu Hymes en el seu article «On communicative competence» (Pride/Holmes, 1972) i l'explicació de Bernstein sobre les condicions de l'accés a un codi més o menys elaborat.

formes diverses, a partir de les connotacions socioculturals que desparthen les diferències en el parlar. El fet d'associar una determinada parla amb les activitats més característiques d'un grup és un fet comú i general. No té res a veure amb les definicions de la lingüística, que assigna a les diverses varietats el nom de llengua, dialecte o variant (estil o registre) segons uns criteris d'estructura o origen. Per tant, el terme varietat l'usarem d'entrada en un sentit neutre o buit, precisament perquè li atribuirem el sentit que li assignin els parlants de la comunitat estudiada.

«El punt de vista popular és en si mateix una part de la situació sociolingüística i, com a tal, digne d'estudi.» (Briht, 1966, 13).

En resum, doncs, encara que no fem abstracció de l'estructura lingüística, ja que creiem que sempre s'ha de tenir en compte, la veiem com a un codi realitzat en el temps i l'espai i, per tant, tenyit de trets concrets que el fan ser signe i símbol de realitats socials.

Voldríem fer referència a les línies de pensament lingüístic més influents en el nostre segle pel que fa a la consideració que mereix l'ús de la llengua. Prendrem com a punt de referència el pensament de Saussure i de Chomsky.

Saussure usa el terme *parole* per tot allò que es refereix a la realització física de l'activitat lingüística, en tant que realització *individual* del sistema de la llengua. Per a Saussure, *langue* és un concepte que es refereix al «producte social de la facultat del llenguatge».

«En separar la llengua de la parla se separa el que és social del que és individual [...] el que és essencial del que és accessori i més o menys accidental.» (Saussure, 1916, 25-30).

Amb aquesta dicotomia indica, doncs, que l'ús lingüístic s'ha de considerar dins l'òrbita purament individual. Bally remarca que Saussure «mai no va abordar en les seves lliçons la lingüística de la parla».

Amb els conceptes de *competence* i *performance*, Chomsky es refereix al coneixement d'una sèrie de regles que permeten generar un nombre infinit d'oracions (*competence*) i a l'ús d'aquestes regles (*performance*). Les nocions de gramaticalitat i acceptabilitat es deriven respectivament de l'adequació a les regles de la competència i de l'actuació. El que és ben clar en el desenvolupament de l'obra de Chomsky és que aquesta primera distinció metodològica li serveix per delimitar l'abast de la seva teoria gramatical, que és una teoria de la competència, de la capacitat mental abstracta d'un parlant/oient ideal.

Tant Saussure com Chomsky, quan fan referència a l'ús de la llengua utilitzen termes que assenyalen una dependència i una subordinació de la parla al sistema abstracte de la llengua (com a estructura social o com a capacitat del parlant). Chomsky, en parlar de *performance*, al·ludeix a factors psicològics de la parla real (expressions incompletes, fallences de la memòria, etc.) i no considera la parla com una activitat relacionada amb la situació.

Aquesta aproximació necessàriament superficial a les línies de pensament que han influït més en el desenvolupament d'una teoria lingüística autònoma ens expliquen les interpretacions posteriors, pel que fa

a l'ús lingüístic, per part d'una majoria de lingüistes. Encara que sigui esquematitzar molt, des de començaments de segle fins als anys seixanta, els corrents de la lingüística teòrica han bandejat l'estudi de l'ús lingüístic en considerar-lo com un fenomen no estructurat, variable i dependent, tant de les regles formals de la llengua descrites pels gramàtics com de factors extralingüístics, fora del camp d'estudi d'aquests especialistes. El que voldriem remarcar aquí és que aquesta perspectiva de la lingüística estructural i generativa no solament s'explica per les concepcions teòriques esmentades, sinó que queden plenament justificades per la seva recerca científica rigorosa en la definició dels seus límits.

Per tal d'aproximar-nos a una delimitació del concepte d'ús des d'una perspectiva sociolingüística, seguirem les propostes de Ll. V. Aracil (1974a i 1974b).

Aquest autor es refereix a l'aspecte lingüístic que segons ell és el centre d'interès de la sociolingüística: l'ús, entès com «no solament la manera com la llengua és usada sinó una cosa més fonamental: el fet mateix que és efectivament usada». Aracil es serveix de la contraposició estructura/ús per a delimitar la noció d'ús. En primer lloc fa referència a la *coexistència* de l'estructura de la llengua i la resta del sistema sociocultural, coexistència que es dona precisament en l'ús. Després assenyala que l'ús lingüístic és l'*existència* de la llengua mentre l'estructura lingüística n'és l'*essència*. Hymes ja havia fet anteriorment aquesta apreciació:

«Si el tipus d'explicació [de la llengua] proposada per Chomsky (1965) es reconeix com a 'essencial', és a dir, relacionada amb tot allò que és intern al llenguatge, i encara més, intern a la naturalesa humana, podem veure la necessitat d'una explicació 'existencial' o 'experiencial', un tipus d'explicació que lligarà el parlar amb la història i la praxis humana. Fer això no és solament veure les llengües com a part de sistemes de parla sino que és també veure els sistemes de parla des de la perspectiva central de la naturalesa de l'ordre sociocultural —teoria del manteniment de l'ordre que s'ha d'entendre que implica alhora una teoria corresponent del canvi.» (Hymes, 1972a, 70).

Aracil segueix caracteritzant l'ús lingüístic indicant que consisteix precisament en les relacions entre la llengua i el seu medi sociocultural i assenyala que és un concepte ecològic (l'ecologia estudia les relacions de (co)existència, és a dir, d'interacció i interdependència). És un objectiu primordial de la sociolingüística indagar les condicions d'existència d'una llengua.

«En suma: podríem definir l'ús lingüístic com la totalitat de les relacions existencials (necessàriament dinàmiques) entre la llengua i la resta del sistema sociocultural.» (Aracil, 1974a, 12).

Amb tot, remarca que cal insistir en tres punts:

- a) L'ús lingüístic constitueix una totalitat.
- b) L'ús lingüístic consisteix en relacions.
- c) La complexitat de l'ús lingüístic i el seu dinamisme expliquen plenament la seva diversitat i mutabilitat.

Finalment complementa aquestes afirmacions (Aracil, 1974b, 2) en considerar que la sociolingüística és un tipus d'estudi situacional i ex-

tensional (en contraposició a la lingüística, que és descriptiva i intensional) i que el sistema sociocultural és l'hàbitat del llenguatge.

A partir d'aquesta primera aproximació al concepte general d'ús, voldríem matisar-ne molt més el significat, sobretot perquè sigui un concepte operatiu. Per tant, intentarem definir el concepte d'ús tal i com nosaltres l'apliquem. En primer lloc, el fet d'usar una llengua comporta una *activitat* verbal, que és regulada per una situació concreta que fa que el subjecte parlant seleccioni una varietat lingüística que manifesta l'adequació al context social. Aquesta activitat té una vessant *individual* en la qual és important la identitat social del parlant i de l'oient, i una vessant *social* que és la que imposarà unes restriccions al comportament dels individus. Aquestes restriccions vénen donades per unes normes implícites, d'ordre sociocultural, que fan que l'ús lingüístic funcioni d'una manera *normada*, a partir d'un *regles d'alternança* (selecció d'una varietat o una altra) i de *co-ocurrència* (manteniment de les característiques que defineixen una varietat determinada mentre no canviï la situació) (Gumperz, 1964; Ervin Tripp, 1969). Aquestes regles, dins el que considerem l'ús lingüístic, se situen a nivell paradigmàtic i sintagmàtic, respectivament. Pel que fa a l'estructura lingüística, cada varietat té unes característiques a nivell fonològic, morfosintàctic i lèxic, així com uns trets suprasegmentals específics.

La millor manera de caracteritzar l'ús és a través del lloc on es produeix, ja que correspon a esferes d'activitat comunicativa que se solen donar en un temps i en un lloc determinats. A gran escala, les regularitats que es troben entre varietats i funcions socialment reconegudes s'examinen a través del concepte denominat *àmbit* («*domain*»). Aquest concepte té un valor heurístic i no depèn de cap mètode de recollecció i anàlisi de dades. Va ser usat per primera vegada a Alemanya abans de la segona guerra mundial amb la finalitat d'analitzar el manteniment i el canvi lingüístic en situacions multilingües. Un dels qui el varen formular fou Schmidt-Rohr, i coincidia amb el que altres especialistes (antropòlegs i sociòlegs) anomenaven esferes d'activitat.

Fishman (1965, 73) defineix els *àmbits* com a «conjunts amplis de situacions d'interacció que tenen lloc en situacions multilingües particulars». Fishman, a *Language Loyalty in the United States* (1966), parla d'àmbit com a «la designació més simple i profitosa de les ocasions en què una llengua (variant, dialecte, estil) s'usa habitualment més que una altra (o a més d'una altra)».

En un article en què estén i revisa el que havia dit en aquest primer treball, defineix els *àmbits* com a «contextos institucionalitzats i llurs co-ocurrències congruents de comportament» (Fishman, 1972a, 441) i en un altre lloc (Fishman, 1972b, 43) comenta que «àmbit és un concepte sociològic, resultat d'anàlisis laborioses i de la suma de situacions que són congruents de forma patent».

Fishman entén per *situacions congruents*, aquelles «situacions en què els individus interaccionen amb unes relacions de rol apropiades, en els llocs apropiats per aquestes relacions, i discuteixen qüestions apropiades als seus rols». Un model de situacions congruents (vegeu el quadre 1) seria el proposat per Greenfield (1968).

Aracil (1974b, 2) diu: «correspon a la sociolingüística localitzar tant la llengua en general com les varietats particulars en termes de la seva posició, extensió i distribució relatives». Defineix l'àmbit com a «conjunt d'ocasions en què la llengua (o una certa varietat lingüística) és usada» (Aracil, 1974a, 14). També distingeix (Aracil, 1974b, 2) entre *àmbits de parla* —que inclouen una comunitat de parla— situats i delimitats en relació a variables socioculturals (no lingüístiques) i *àmbits de llengua* —que inclouen una comunitat lingüística— definits precisament per la presència d'una llengua determinada.

QUADRE 1

Ambit	Interlocutor	Lloc	Tema
família	pare	casa	com ser un bon fill o filla
amistat	amic	platja	com jugar a un joc
religió	capellà	església	com ser un bon cristià
educació	professor	centre escolar	com solucionar un problema de matemàtiques
ocupació	director	lloc de treball	com fer una feina de forma més eficient

El que és important de tot això és veure que dins l'organització de cada societat es pressuposa que l'ús lingüístic divers es distribueix a gran escala segons uns àmbits, la delimitació dels quals depèn de la societat estudiada. La manera com Fishman emprèn l'estudi dels àmbits, té relació amb les normes de comportament establertes gairebé com a normes jurídiques i que es poden definir en termes sociològics com a regularitats independents de la conducta individual. El concepte clau d'àmbit l'utilitza per relacionar l'elecció o imposició (de tipus social) d'una llengua o varietat específica —de la qual l'àmbit és una abstracció— amb institucions i esferes d'activitat dins un grup social o bé entre grups diversos. Les tècniques de Fishman són característiques d'investigacions socials a gran escala i un dels seus pressupòsits és que l'elecció de llengua de tipus individual es deriva de patrons i normes estables.

Així, doncs, amb tot i que el marc en què es dona l'intercanvi comunicatiu es pot anomenar *àmbit*, caldrà veure d'una forma cada cop més

concreta la manera com les varietats lingüístiques s'usen en funció de cada àmbit per part de la comunitat en cada activitat concreta de parla. Això, però, ho veurem més endavant perquè aquest terreny és el de la línia divisòria entre macro i microsociolingüística.

2. NOCIONS TEÒRIQUES A NIVELL MACROSOCIOLINGÜÍSTIC: LLENGÜES EN CONTACTE, CONFLICTE LINGÜÍSTIC, BILINGÜISME I DIGLÒSSIA

En aquest apartat intentarem de clarificar alguns dels principals conceptes emprats per la macrosociolingüística i que han tingut una especial ressonància al nostre país.

Quan als inicis dels anys 50 la sociolingüística comença a prendre cos, els estudiosos d'aquesta disciplina es fixen, en primer lloc, en les grans comunitats on coexisteixen dues o més varietats o llengües, i es troben amb la necessitat de donar noms a les realitats que volen estudiar.

Weinreich (1953, 1) utilitza el terme de *llengües en contacte* («languages in contact») quan «dues llengües són usades alternativament per les mateixes persones». Encara que Weinreich es refereix a l'individu com a lloc on es dona el contacte de llengües, pressuposa una comunitat, una unitat de tipus social que permet el funcionament de més d'una llengua. Aquest autor es forma amb l'estructuralista francès Martinet i estudia principalment les interferències estructurals allà on hi ha contacte de llengües; però el que ens interessa remarcar aquí és la importància que dona a les circumstàncies de l'entorn polític, social i cultural per explicar les causes del contacte, i a la introducció dels principals temes i problemes de la sociolingüística (estandarització, lleialtat lingüística, substitució lingüística, etc.).

Aquesta denominació de *llengües en contacte* ha tingut molt ressò en els estudis posteriors ja que és un concepte molt neutre i es pot aplicar sense por a qualsevol comunitat on es trobin funcionant més d'una llengua o varietat. A la vegada, però, aquesta noció ha resultat insuficient, i això per la mateixa raó que donàvem abans: el fet de ser un concepte tan neutre el fa poc descriptiu i les realitats a les quals s'aplica poden ser —de fet ho són— molt diferents.

Aracil (1966) inicia el seu article *A Valencian Dilemma* fent referència a la situació lingüística de València des del segle XVI com a *conflicte lingüístic*, i Ninyoles titula una de les seves publicacions *Conflicte lingüístic valencià* (1969). Això ens fa veure que l'anàlisi del contacte de llengües que es dona al nostre país no s'enfoca des d'un punt de vista neutre sinó en relació a tota la jerarquització de llengües i la seva connexió amb els suports ideològics i fets polítics que fan considerar el fenomen lingüístic com un conflicte, no solament entre llengües, sinó fonamentalment entre els grups socials que les mantenen o rebutgen i que usen el fet lingüístic com a símbol d'una ideologia o d'un projecte polític determinats.

A la vegada que es parlava de comunitats on hi havien llengües en contacte, es començà a parlar de *bilingüisme*; aquest concepte té una his-

tòria molt més complexa que l'anterior i intentarem aquí d'esbrinar-la, encara que sigui d'una manera molt ràpida.

El concepte de *bilingüisme* prové de la psicologia i es refereix al fet que un *individu* utilitza alternativament dues llengües. Els individus que es troben en aquest cas reben el nom de *bilingües*. El problema apareix quan es comença a parlar de «societats o comunitats bilingües» o de «bilingüisme social», perquè aleshores l'abast del concepte passa de descriure una realitat individual a descriure una realitat social. Aquestes dues accepcions del terme «bilingüisme» han anat apareixent en diferents estudis, de vegades, de tal manera que en lloc de resultar un terme operatiu ha aparegut com una font de confusions i, fins i tot, de manipulacions. De vegades, també s'ha creat una confusió entre la significació de «llengües en contacte» i de «bilingüisme».

Al nostre país fou Badia i Margarit el primer que intentà d'aclarir aquest confusionisme. Citem les seves pròpies paraules:

«Modernament hi ha hagut la tendència a considerar el bilingüisme com un dels casos de dicotomia expressiva que tant interessin, avui, als professionals dels estudis sobre el llenguatge: les oposicions 'llengua escrita/llengua parlada', 'llengua comuna/dialectes', 'llengua general/parlars professionals o de grup' han induït els lingüistes a tractar del bilingüisme com d'un cas més de dualitat idiomàtica en oposició: 'llengua A/llengua B'. I, de fet, la mateixa denominació de bilingüisme ha anat essent substituïda, en els estudis tècnics, per la de 'llengües en contacte'. Tot amb tot, creiem que el bilingüisme és una cosa a part. Bé que és innegable que hi ha concomitàncies entre la problemàtica lingüística de les parelles esmentades i el fet de dues llengües en contacte, són dues realitats diferents: aquelles parelles corresponen sempre a una sola llengua, mentre que en el bilingüisme les entitats confrontades són dues llengües, dos sistemes, dues estructures.

De les diverses menes de bilingüisme que podem distingir, voldríem destacar-ne, ací, i amb el fi de començar a centrar el tema al nostre país, el 'bilingüisme natural' i el 'bilingüisme ambiental'. El primer és el que caracteritza els fills de pare i mare de llengües diferents, o els qui, per una raó semblant, es troben en contacte amb dues llengües des d'abans mateix del començ de la vida conscient [...], no és tan freqüent com pot semblar de primer antuvi [...].

El que anomenem 'bilingüisme ambiental' és el que ofereixen, en general, les llengües minoritàries, en conviure amb la llengua oficial de l'Estat (o amb la llengua que, dins l'Estat, té més potència i vitalitat).» (Badia i Margarit, 1964, 132-134).

De fet, Badia el que fa —com ell mateix diu— és començar a centrar el tema que més endavant s'anirà perfilant d'una manera més concreta i completa, ja que quan ell parla de «bilingüisme ambiental» no queda clar si es refereix a individus dins una comunitat o a la comunitat mateixa.

Més tard, una aportació que contribueix molt a aclarir l'abast del concepte és la denúncia que fa Aracil de la manipulació del terme «bilingüisme» per part de certs sectors del País Valencià. Aracil (1966a, 1966b) remarca la càrrega ideològica que hi ha en el concepte de bilingüisme presentat per aquests sectors com un concepte neutre per amagar (o promocionar) el procés de substitució en el qual la llengua que guanya terreny és precisament el castellà. (Ninyoles segueix aquest mateix raonament en algunes de les seves obres.)

Però ja Ferguson havia posat la primera pedra per a la construcció d'un nou concepte, l'abast del qual és de la màxima importància per a dibuixar el panorama nocióal de la macrosociolingüística. Ens referim al concepte de *diglòssia*. Per a Ferguson diglòssia és:

«Una situació lingüística relativament estable en la qual, a més dels dialectes d'una llengua (que pot incloure una varietat estàndard o diversos estàndards regionals) hi ha una varietat superposada molt divergent, altament codificada (sovint més complexa gramaticalment), vehicle d'un cos ampli i respectat de literatura escrita, procedent d'un període anterior o d'una altra comunitat de parlants, que s'aprèn àmpliament a través de l'educació formal i s'usa per a l'escriptura o la parla formal, però que cap sector de la comunitat usa per a la conversa ordinària.» (Ferguson, 1959, 16).

Com hem vist, Ferguson es refereix a varietats d'una mateixa llengua. Però, uns anys després, Gumperz i Fishman amplien l'abast del concepte i el fan extensiu a tota situació en què es dona «una caracterització de la distribució social de funcions per a diferents llengües o varietats». Fishman, al seu article «Bilingualism with or without diglossia, diglossia with or without bilingualism», intenta delimitar els camps dels termes bilingüisme i diglòssia i defineix bilingüisme com a «una caracterització de la versatilitat lingüística individual» (Fishman, 1967).

Aquest article és d'una importància decisiva pel que fa als estudis sociolingüístics al nostre país. A partir del moment de la seva publicació es pot dir que no trobem cap autor preocupat per l'anàlisi de la situació lingüística que no utilitzi la diferenciació feta per Fishman entre bilingüisme i diglòssia, alhora que s'intenta adaptar aquests conceptes a la nostra realitat concreta.

Aracil (1968), al seu pròleg a dues obres d'Escalante, parla de diglòssia per referir-se a la distribució social del castellà i el català a València a la segona meitat del segle XIX.

Ninyoles (1969, 1971) fa una encertada divulgació de les concepcions de Fishman i intenta explicar després el fenomen lingüístic del País Valencià. També Vallverdú (1970) parteix de l'article de Fishman esmentat per tal d'explicar la situació de Catalunya.

Per a nosaltres, la importància i l'abast del concepte de diglòssia consisteix en el fet que proporciona un *model teòric* per a l'anàlisi de situacions *socials* concretes. En una situació en coexisteixen dues llengües es pot parlar de diglòssia quan la distribució social per àmbits d'ambdues llengües és desigual i existeix una llengua dominant o «llengua A» i una llengua dominada o «llengua B». Les raons de l'existència de la diglòssia són sempre de tipus socio-polític.

Resumint, podem dir que el concepte de diglòssia inclou:

- 1) Referència a unitats socials.
- 2) Referència a la distribució d'ús social de dues llengües o varietats.
- 3) Distribució *desigual*, per àmbits, que implica conflicte més o menys manifest.
- 4) Prestigi d'una llengua o varietat sobre l'altra, relacionat amb les activitats públiques que es porten a terme amb l'una o l'altra.
- 5) Funcions diferenciades de l'ús de les dues llengües o varietats.

De totes maneres, s'ha d'anar molt en compte a l'hora d'aplicar aquest model que —com a tal— és molt general; sobretot per dues raons: en primer lloc, perquè els resultats que donarà l'aplicació d'aquest model traslluirà el nivell de conflictivitat en què es dona la diglòssia, la qual pot donar l'aparença d'una estabilitat (conflicte amb estat latent) o bé de canvi (conflicte amb estat manifest); i, en segon lloc, perquè no es pot fer una aplicació mecànica. Posem l'exemple de Catalunya: el castellà, llengua dominant (A) hauria de correspondre a les classes dominants, i el català, llengua dominada (B) a les classes dominades. Tanmateix, això no és exacte, ja que a Catalunya el castellà és també la llengua dels immigrants (la gran majoria dels quals no pertany precisament a les classes altes) i el català és la llengua de totes les classes socials (altes i baixes) d'origen català. Aquesta no correspondència entre llengua i classe social es pot explicar fàcilment veient com a Catalunya juguen els elements classes altes/classes baixes, i autòctons/forasters. Això vol dir que les connotacions socioculturals i polítiques que porten implícites les dues llengües variaran segons grups o capes socials.

Tot això, però, són problemes que comporta la utilització de qualsevol model que, necessàriament, ha de ser abstracte.

El que és indubtable és que la clarificació del concepte de diglòssia ajudà molt a la delimitació de l'altre concepte del qual parlàvem abans: el de bilingüisme referit a una situació individual. Potser l'autor de casa nostra que més ha aprofundit en aquest sentit és Vallverdú quan fa una tipologia del bilingüisme (Vallverdú, 1973, 38-44). Vallverdú recull les aportacions d'autors com Lambert, Weinreich, Halliday, Cohen, Vildomec, Lewis, Badia, Kloss, etc.,² i fa una elaboració personal, de la qual resulten onze criteris segons els quals l'autor intenta fer una tipologia exhaustiva del bilingüisme que aporta molta llum, encara que alguns criteris podrien ser discutits car tampoc no deixa gaire clar, en alguns casos, si es refereix sempre a l'individu o, de vegades, a la comunitat.

En tot cas, pel que fa a aquest treball, voldríem deixar clara la nostra postura. Sempre que parlarem de bilingüisme ho farem des de la perspectiva del fet individual. Quan parlarem de grups o comunitats bilingües ens referirem a grups o comunitats on hi ha individus (i no necessàriament tots) que són bilingües. Distingirem també entre «bilingües actius», aquells individus que posseeixen l'ús actiu d'ambdues llengües, i «bilingües passius», aquells que entenen però no parlen una segona llengua.

D'altra banda, quan parlarem de fenomen diglòssic deixarem clar si ens referim al model teòric o a la seva aplicació al cas català.

² Aquests autors estan presentats en el mateix ordre en què els esmenta Vallverdú a l'obra citada.

3. NOCIONS TEÒRIQUES A NIVELL MICROSOCIOLINGÜÍSTIC: COMUNITAT DE PARLA, REPERTORI VERBAL, FET COMUNICATIU, SITUACIÓ, COMPETÈNCIA COMUNICATIVA, ALTERNANÇA DE LLENGUA

L'anàlisi de la parla s'ha de situar en el context comunicatiu i tenir en compte tots aquells elements que determinen i configuren la funció que té una expressió verbal dita per algú i adreçada a algú, amb una intenció determinada. És per això que agafem com a punt de partida els elements de la comunicació i les funcions corresponents, tal com Jakobson les planteja (vegeu el quadre 2).

QUADRE 2.—ELEMENTS DE LA COMUNICACIÓ

	context	
emissor	missatge	receptor
	contacte	
	codi	

FUNCIONS DE LA COMUNICACIÓ

	referencial	
expressiva	poètica	conativa
	fàtica	
	metalingüística	

(Jakobson, 1963, 214 i 220)

Jakobson, com a lingüista, afirma:

«Sens dubte, per a tota comunitat lingüística, per a tot subjecte parlant, hi ha una unitat de llengua; aquest codi global, però, representa un sistema de subcodis en comunicació recíproca; cada llengua abraça diversos sistemes simultanis i cadascun d'ells es caracteritza per una funció diferent.» (Jakobson, 1960).

Des d'una perspectiva antropològica, Hymes, seguint a Jakobson, situa la parla dins el context sociocultural, i li dóna una importància fonamental en l'estudi del procés comunicatiu. El paper de la parla en el comportament humà s'havia tingut sempre en compte en els principis antropològics, però, de vegades, a la pràctica havia estat bandejat. La importància de l'estudi de la parla fou examinada amb detallada clari-vidència per Sapir (1933) i reclamada per Malinowski (1935), però Hymes l'accepta com a un principi de treball de camp, i en proposa una etnografia del parlar:

«L'etnografia del parlar tracta les situacions i els usos, els patrons i les funcions del parlar com una activitat digna de ser estudiada per si mateixa.» (Hymes, 1962, 101).

Així, doncs, la parla en el seu context constitueix l'objecte d'anàlisi d'aquesta nova disciplina que es proposa estudiar els fenòmens de la parla considerant-los com a part dels fenòmens que constitueixen una cultura i, per tant, una organització de comportaments i valors dins una comunitat.

La concepció de Hymes trenca amb la imatge d'una llengua —una cultura. En termes culturals³ i de cara a l'estudi etnolingüístic, l'ús de més d'una llengua:

«Comptarà com un entre altres conjunts d'hàbits de parla. L'especialització de llengües o varietats particulars per situacions concretes o funcions determinades i les implicacions de cadascuna d'elles pel que fa a la personalitat, l'estatus i el pensament, serà una part normal de la descripció.» (Hymes, 1962, 108).

Amb aquesta afirmació, Hymes presenta la seva perspectiva, des de la qual convida a indagar els fenòmens de la parla. És una perspectiva que no pren com a unitat d'anàlisi *una* varietat estàndard d'*una* llengua sinó la totalitat de codis o subcodis verbals que compleixen una funció comunicativa dins una comunitat cultural.

L'etnografia de la comunicació té com a univers d'anàlisi la comunitat de parla (*Speech community*), que es defineix com

«qualsevol grup humà que es caracteritza per una interacció regular i freqüent durant un període de temps considerable i separat d'altres grups semblants per la freqüència d'interacció» (Gumperz, 1971, 151).

Fishman fa un comentari sobre el concepte de comunitat de parla i assenyalala molt encertadament que

«Una propietat de les comunitats de parla és que no es defineixen com a comunitats que parlen una sola llengua sinó com a comunitats que es constitueixen per la densitat de comunicació i/o per la integració simbòlica respecte a la competència comunicativa, sense tenir en compte el nombre de llengües o varietats emprades.» (Fishman, 1972b, 25).

Per a Hymes, la comunitat de parla

«comparteix regles de comportament i d'interpretació (lingüística) de la parla i regles per a la interpretació d'almenys una varietat lingüística. Les dues condicions són necessàries» (Hymes, 1967, 1972a).

A cada comunitat de parla es dona un *repertori verbal* (Gumperz 1971, 151); aquesta noció s'usa per referir-se a la totalitat de formes lingüístiques usades regularment en el curs de qualsevol interacció socialment significativa. Gumperz alludeix a l'estructura del repertori verbal d'una comunitat com quelcom radicalment diferent de l'estructura gramatical d'un codi, ja que la descripció del repertori verbal inclou formes alternatives (subcodis o altres codis) que reflecteixen diferències contextuais i socials en la parla. S'ha de tenir en compte, però, que quan es parla de repertori verbal es fa referència als codis o subcodis que funcionen dins la comunitat, entesa com una unitat global, sense referir-se al repertori

³ Aquí Hymes entén per cultura el conjunt de normes i usos que determinen el comportament d'un grup humà.

dels individus que la componen, que en la majoria dels casos no és pas homogeni.

El que interessa remarcar en definitiva és que els plantejaments de l'etnografia de la comunicació donen un relleu especial als factors culturals i socials que fan que els codis o subcodis emprats, a més del significat referencial, tinguin altres significats de tipus social pel sol fet de ser seleccionats en un moment donat.

La unitat d'anàlisi fonamental de l'etnografia de la comunicació és el fet comunicatiu (*Speech event*),⁴ constituït pels components següents:

Participants: emissor(s), receptor(s) i els respectius rols.

Context o escena: temps i lloc. També el context psicològic i la definició cultural d'una ocasió com a tipus d'escena.

Finalitats: objectius i resultats que es pretenen.

Seqüències de l'activitat comunicativa i forma i contingut d'allò que es diu.

Clau:⁵ el to, la manera com es porta l'activitat.

Instrumentalitats: canal i codi (o subcodi).

Normes d'interacció i d'interpretació: comportaments específics i propietats que poden acompanyar cada activitat comunicativa, i, a la vegada, regles compartides per comprendre el que passa en aquesta activitat.

Gèneres: categories o tipus d'actes de parla o de fets comunicatius: conversa, insult, pregària, classe magistral, conferència, etc. (Aquesta divisió en components la trobem a Hymes, 1967; aquí està citat de Hymes, 1972a, 58 i ss.)

El que caracteritza cada fet comunicatiu és la relació entre els elements que el componen. Amb això veiem com Hymes estén i amplia la concepció de Jakobson pel que fa als elements de la comunicació. De fet, concreta cadascun dels elements que componen el fet comunicatiu i n'afegeix d'altres. Així, explícita molt més el que s'entén per context i assenyala la importància de les normes d'interacció en tot fet comunicatiu. Quan s'estudia un fet comunicatiu, la unitat mínima observada és l'acte de parla (*speech act*) que es caracteritza perquè implica a la vegada forma lingüística i normes socials. Per tal d'illustrar aquesta diferència entre fets comunicatius i actes de parla pensem en una situació social, com un dinar de família, en el qual es dona un fet comunicatiu (la conversa), i un acte de parla (un acudit dins la conversa).

Al mateix temps que Hymes proposava d'anar cap a una etnografia de la comunicació, altres investigadors intentaven trobar unes coorde-

⁴ La traducció de *speech event* l'hem discutida per aconseguir l'aproximació més rigorosa al significat de l'anglès. Quant a *event* hem escollit el mot *fet* encara que li manca la referència temporal durativa; i quant a *speech* hem preferit traduir-ho per *comunicatiu* perquè inclou la parla i, a més, tots els altres elements que integren qualsevol intercanvi verbal. El mateix Hymes passa de formular la seva teoria d'una manera preliminar com etnografia del parlar (*ethnography of speaking*), 1962, a usar gairebé amb caràcter sinònim etnografia de la comunicació (*ethnography of communication*), 1964.

⁵ Aquí el mot *clau* s'usa en el sentit musical, com a element que dona a tota l'activitat comunicativa un to determinat.

nades vàlides per explicar els fenòmens socioculturals amb el codi lingüístic com a protagonista. Bock (1964 i citat de Fishman, 1968b), continuant la tradició de Pike, tracta de descobrir analogies entre l'estructura de la llengua i l'estructura social; assenyala com a principal determinant de l'ús lingüístic la *situació social*, que inclou: a) l'actualització dels drets i obligacions d'una persona envers una altra (relació de rol); b) el lloc més apropiat i típic per a aquesta relació; i c) el moment definit socialment com a apropiat per a la dita relació. Ervin-Tripp (1964, citat de Fishman, 1968b) analitza la interacció entre la llengua, el tema del qual es parla i la persona a qui es parla. Alludeix explícitament a les relacions entre la situació (lloc i relació entre els participants), els participants, el tema, les funcions de la interacció, la forma, i els valors que els participants assignen a cadascun d'aquests elements.

Fishman (1965), en fer l'anàlisi de situacions multilingües, formula la famosa pregunta: qui parla, en quina llengua, a qui i quan?, tractant de descobrir congruències entre tots aquests elements en situacions determinades.

Cooper fa un quadre explicatiu de les relacions entre una sèrie de conceptes que s'usen en treballs de sociolingüística (vegeu el quadre 3).

Gumperz i Blom estudien el procés comunicatiu dins una comunitat noruega on es parlen dues varietats. Per a ells, el que en aquest cas determina la possibilitat de comunicació és

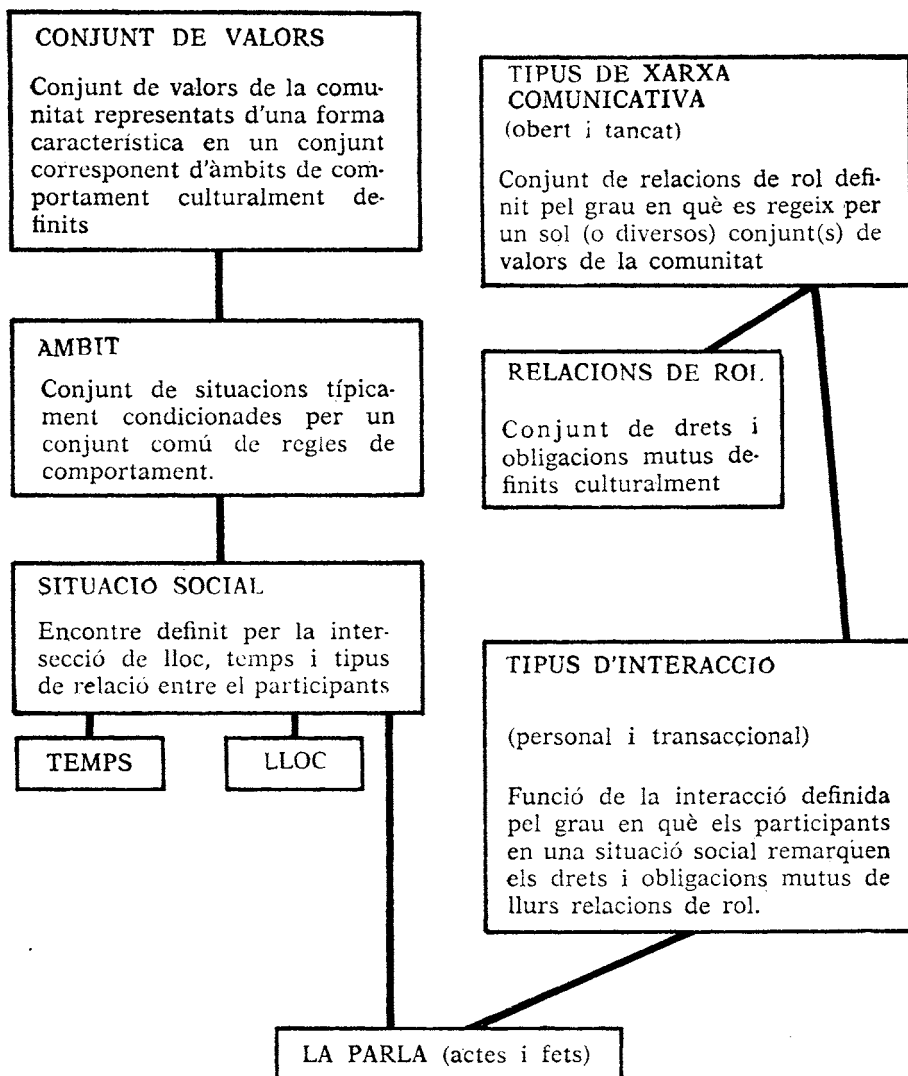
«El coneixement del repertori lingüístic per part del parlant així com de la cultura i l'estructura social; i la seva habilitat de relacionar aquest tipus de coneixement amb els condicionaments de cada context.» (Gumperz i Blom, 1971, 291).

Segons aquests autors, els condicionaments són tres i constitueixen estadis cada vegada més complexos. En primer lloc, el *context*, entès com els diferents llocs en què els nadius classifiquen el medi ecològic. En segon lloc, la *situació social*, que es refereix a determinades activitats, portades a terme per persones determinades, reunides en un lloc determinat i durant un temps determinat. I, finalment, el *fet social*, on es tracten *uns temes determinats i on l'activitat té una estructura seqüencial i unes fórmules rutinàries d'inici i acabament*. Cadascun d'aquests estadis inclou l'anterior.

Totes aquestes aportacions proporcionen un marc on situar d'una forma sistemàtica l'anàlisi de les relacions comunicatives, sense abstrure-les del context històric i sociocultural en què es desenvolupen, ans al contrari, tractant de descobrir les relacions internes entre el comportament social dels parlants i l'ús que fan del codi o subcodi lingüístic. Pel que fa a l'objecte del nostre estudi, aquesta orientació serveix de marc de referència, en especial la proposta de Hymes, perquè ens sembla més matisada i completa quant a l'explicació acurada del fet comunicatiu. En alguns casos seguim molt de prop Gumperz perquè ha fet estudis i treballs de camp prenent com a unitat d'observació petits grups de parlants (Gumperz, 1970b, 1971a, 1971d).

Les diverses publicacions de Hymes al llarg dels anys seixanta coincideixen amb el desenvolupament de la gramàtica generativa i això fa que Hymes (1966, 1971) discuteixi el concepte de *performance* de Chomsky.

QUADRE 3.—RELACIONS ENTRE ALGUNS CONCEPTES USATS EN
L'ANALISI SOCIOLINGÜÍSTICA

(Cooper, 1969, 202)

Com hem vist, Hymes defensa que és inútil estudiar els fenòmens de la parla fora de context, i en els seus articles programàtics de l'etnografia de la comunicació coincideix amb els lingüistes en el fet que la parla, en tant que fenomen físic, és variació contínua: estructura i sistema formen part del codi lingüístic, però

«la parla com a fenomen social funciona com un sistema, té uns patrons i es pot descriure a través de regles» (Hymes, 1974b).

Saber parlar inclou, doncs, el fet de tenir un coneixement de les regles de la llengua (*competència gramatical*) i el fet de saber usar-la apropiadament (*competència comunicativa*). Fins i tot va més enllà en els seus plantejaments, i afirma que la competència comunicativa inclou la competència gramatical com un element entre altres:

«Jo agafaria la *competència* com a terme més general per referir-me a les capacitats d'una persona... La competència depèn alhora del coneixement (tàcit) i de l'habilitat en l'ús [...].

L'ús manifesta dos contrastos:

- 1) La competència (latent) versus l'actuació (present).
- 2) La competència gramatical (latent) versus els models/regles d'actuació (latents).» (Hymes, 1971; citat de Pride/Holmes, 1972, 280).

És obvi que el que li interessa remarcar és el segon contrast, que els lingüistes no tenen en compte. En el mateix article, proposa que, en analitzar qualsevol instància lingüística, les qüestions no es redueixin a la gramaticalitat o l'acceptabilitat, sinó que es plantegin les preguntes següents:

- a) Si és formalment possible.
- b) Si és possible realitzar-la.
- c) Si és apropiada (adequada, reeixida) en relació amb el context en què és usada i avaluada.
- d) Si es fa en realitat, si es realitza concretament, i què implica la seva realització.

De fet, Hymes corona la seva proposta de l'etnografia de la comunicació amb la teoria de la competència comunicativa que, fent una transposició del concepte de cultura de Goodenough (1975), seria tot allò que cal saber per tal de comunicar-se satisfactòriament dins un grup social.

Tanmateix, aquesta discussió es fa des de camps teòrics diferents. La lingüística té com a objecte l'anàlisi de la competència gramatical dels parlants i per tant és un tipus d'estudi teòric i abstracte. Al camp de l'actuació li falta encara una elaboració teòrica a la qual la sociolingüística va fent aportacions de la màxima importància.

Una vegada aclarits uns conceptes bàsics i ja que el que ens interessa és observar el funcionament comunicatiu de grups socials que tenen al seu abast l'ús de més d'una llengua, ens fixarem en fenòmens que es donen en els parlants d'aquest tipus de comunitat: poden *escollir la llengua* i, per tant, poden canviar de llengua. Ara bé, aquesta selecció (*language choice*) no és pas arbitrària i subjecta al caprici del parlant sinó que hi ha unes normes d'ús acceptades i compartides per la comunitat, que s'han anat fent al llarg del temps i que, d'altra banda, admeten el canvi.⁶

⁶ Fishman (1972): «Aquestes funcions [de les varietats] poden canviar (i poden ser canviades de forma conscient) de la mateixa manera que les característiques lingüístiques de les varietats poden canviar (i poden ser canviades conscientment), igual que la distribució demogràfica dels usuaris d'una varietat dins una determinada comunitat de parlants pot canviar.»

Anomenarem «alternança de llengües» (*code-switching*) a l'ús alternat de dues o més llengües per part d'un individu o per part de grups d'individus bilingües. Aquesta definició, però, encara és vaga. Hi anirem distingint diversos tipus d'alternança. En primer lloc, la que està més lligada a l'ús lingüístic per àmbits. En aquest cas hi ha una relació directa entre una situació (dins un àmbit concret) i l'ús d'una llengua determinada. Aquesta llengua es manté mentre dura la situació. Aquest tipus d'*alternança situacional* és anomenada per Aracil (1974a, 16-21) *alternança convencional*. S'estableix per mitjà d'unes normes implícites —la majoria de les vegades— i llur trencament pot provocar estranyesa, hilaritat, enuig o burla.

Aquestes normes socials d'ús lingüístic s'adquireixen en la infància, junt amb les normes gramaticals, i fan corregir els comportaments lingüístics per tal d'adaptar l'individu a la vida social. L'alternança convencional lliga doncs el comportament individual amb les normes establertes.⁷ D'alguna manera, el comportament individual és doncs predictable en una societat on l'ús lingüístic estigui compartimentalitzat. Com diu Aracil (1974a), però, els àmbits no tenen unes fronteres clares sinó que hi ha imbricacions, realitat que s'ha de tenir present. En resum, és el context el que condiciona en aquest cas l'elecció de llengua i, per tant, el canvi de l'una a l'altra per part dels parlants bilingües.

Un altre tipus d'alternança és la que depèn no del context sinó de la intencionalitat del parlant. La característica més rellevant d'aquesta mena d'alternança és el trencament de normes per tal d'aconseguir un efecte comunicatiu específic. Depèn de les experiències del parlant en les llengües que domina, i l'efecte comunicatiu solament reeixirà si la persona que escolta comparteix aquestes experiències. En parlar d'experiències ens referim a totes les activitats passades (per exemple, d'infància, d'escola, del poble, de la ciutat, del servei, dels amics, de la universitat, de l'església, etc.) associades a l'ús d'una llengua concreta i que provoquen en els parlants bilingües connotacions, positives o negatives, i, per tant, subjectes a prestigi o a ironia. Aquest tipus d'alternança és anomenat *alternança metafòrica* (Gumperz i Blom, 1971, i Fishman, 1972b), i també *intencional* (Aracil, 1974a). D'una manera indirecta, la possibilitat d'aquest ús intencional de la llengua, vehicle per ella mateixa d'un significat expressiu i simbòlic, depèn de la distribució de l'ús social de les llengües per àmbits. A través d'aquests, les llengües prenen unes connotacions determinades, a causa del comportament social dels qui la parlen i de les activitats que es porten a terme.

Encara que l'alternança intencional és menys predictable perquè depèn de l'experiència individual, no és pas arbitrària: d'una banda es relaciona amb àmbits o grups de parlants, i d'altra banda amb el tipus d'experiències viscudes en una llengua. Finalment, aquest tipus d'alternança està íntimament lligat a les funcions de la comunicació, les quals pres-

⁷ Al·ludim a les normes a un nivell formal sense tenir en compte les causes històriques, socials, culturals i polítiques de les quals són conseqüència. Aquest és un punt clau en discussions de tipus ideològic; els fets lingüístics són fets de la història i no de la naturalesa, i per més que una norma sembli natural no ho és més que pels hàbits adquirits per una comunitat.

suposen una intencionalitat. En efecte, en comunitats bilingües, amb un canvi de llengua es pot aconseguir més expressivitat, es pot influir o persuadir la persona que escolta i també remarcar la seriositat o la trivialitat d'un tema, etc.

Quan es parla d'alternança de llengües hom es refereix, evidentment, a parlants bilingües en relació directa o indirecta amb els àmbits. A nosaltres ens agradaria remarcar un altre tipus d'alternança que es dona quan hi ha convivència (gairebé sempre conflictiva) entre grups bilingües i grups monolingües. En aquest cas, l'ús de llengua ve moltes vegades condicionat per la presència de parlants del grup monolingüe. Generalment, els monolingües són els qui parlen la llengua oficial perquè si no fos així no podrien mantenir-la: o esdevindrien bilingües o substituirien una llengua per una altra. Sense fer esment dels conflictes que el fet de parlar llengües diferents pot afegir a divisions de classe, d'origen geogràfic i de cultura, voldríem referir-nos al que succeeix en la comunicació a petita escala. No ens sembla pas exagerat avançar que el grup monolingüe és el que, en les relacions comunicatives, determina que el bilingüe empri la llengua que els és comuna encara que no sigui la llengua d'ús més ampli per part del bilingüe i encara que no sigui la llengua del territori propi, sinó la llengua oficial.

Si la llengua del grup monolingüe és reforçada oficialment per les institucions estatals, és molt difícil que aquest grup, socialment parlant, senti la necessitat de l'aprenentatge de la llengua del territori, i les decisions, pel que fa a la llengua, quedaran relegades al nivell individual. Aquest tipus d'alternança la podríem anomenar *alternança a causa del receptor*.

Gumperz ha estat un dels sociolingüistes que ha dedicat estudis específics a l'alternança de llengües:⁸ amb *chicanos* a Califòrnia, amb estudiants universitaris a l'Índia i amb els habitants d'un poble d'Eslovènia a Àustria. Les seves investigacions se centren en l'anàlisi de converses entre bilingües en situacions naturals de comunicació (Gumperz, 1976). Defineix l'alternança dins la conversa com a

«juxtaposició de passatges de parla que pertanyen a dos sistemes o subsistemes gramaticals, dins el mateix intercanvi verbal» (Gumperz, 1976, 1).

Les unitats que s'alternen, doncs, formen part de la mateixa seqüència de la conversa, sense interrompre el fil comunicatiu. El plantejament de Gumperz respecte a l'alternança de llengües rebutja les explicacions fetes fins ara, que consideren aquest fenomen com un tipus d'interferència lingüística que acompanya l'aprenentatge d'un nou sistema gramatical. Tot i reconeixent la complexitat d'aquest fenomen (ja que en alguns casos es fa difícil la distinció entre les interferències i els manlleus d'una banda, i l'alternança de llengües d'una altra), Gumperz manté que aquest darrer cas és diferent. Segons ell, funcionen dos codis gramaticals però, sobretot, aporten informació semàntica significativa. Després de gravar converses entre parlants bilingües, va treure algunes conclusions preliminars respecte al valor simbòlic i expressiu de l'alternança

⁸ Sobre l'alternança de llengües, vegeu: Gumperz (1964c, 1971a).

de llengües. En primer lloc va constatar que hi havia un sentiment i una valoració respecte als dos codis usats; un era el codi *nostre*. L'altre era el codi d'*ells* (*we code, they code*).

I després fa una tipologia orientativa dels casos en què es fa palesa d'una manera regular l'alternança:

- a) Quan es *cita* una frase dita per una altra persona.
- b) Per *adreçar-se* a una persona determinada.
- c) *Interjeccions* o *nexes* de frase.
- d) *Repeticions* per aclarir o simplement emfasitzar el missatge.
- e) Per *qualificar* el missatge: predicats nominals o complements de verb.
- f) Per assenyalar *personalització* versus *objectivització*: distància/proximitat, opinió pròpia/opinió general, etc.

En línies generals, aquestes són les nocions sobre l'elecció de llengua, el canvi i l'alternança de llengües que guien la nostra anàlisi del fet comunicatiu.

4. L'ESTUDI DE LES ACTITUDS EN LA SOCIOLINGÜÍSTICA

Voldriem introduir aquest tema, lligat a la psicologia social, perquè és un dels aspectes que interessa més a la sociolingüística; la llengua pot ser considerada com un *objecte* sobre el qual hom pren una postura determinada, assignant-li uns valors positius o negatius, de forma individual o col·lectiva. Aquestes actituds poden repercutir en l'ús lingüístic individual, però, sobretot, en el canvi de normes socials, quan l'actitud és col·lectiva.

Tractarem, doncs, de fer tot seguit una breu anàlisi del tractament de la qüestió de les actituds en la sociolingüística.

El terme *actitud* apareix a començament de segle en la psicologia general per explicar —alhora de manera estructural i dinàmica— les relacions subjecte-objecte; poc després, els promotors de la psicologia social nord-americana (Mead, Dewey) l'utilitzarien també, i es convertí en una de les nocions bàsiques d'aquesta disciplina per a l'explicació psicològica dels moviments socials. Al mateix temps, sociòlegs (Thomas, Znaniecki, Stanger, Bernard) i antropòlegs (sobretot, Linton) empraren el terme per explicar certs tipus de comportament que anaven lligats a situacions socials i culturals i a llurs canvis.

Allport (1937, 1963), psicòleg que ha fet la història del concepte, defineix l'actitud com a «un estat mental i neuronal de disposició» amb elements conscients i inconscients on juguen factors perceptius, cognitius i afectius. Aquesta definició mentalista i multicomponential, que pren l'actitud com a una variable independent que s'infereix de l'introspecció del subjecte, no és l'única. Per als conductistes, l'actitud és —al contrari— una variable dependent, directament observable a partir dels comportaments i amb un únic component, que és l'afectiu. Tot això, com de seguida veurem, ha tingut una influència important pel que fa als

mètodes emprats per la sociolingüística per a la mesura i avaluació de les actituds.

Maisonneuve intenta de fer una definició exhaustiva del concepte:

«L'actitud consisteix en una posició (més o menys cristallitzada) d'un agent (individual o col·lectiu) envers un objecte (persona, grup, situació, valor); s'expressa més o menys obertament a través de diversos símptomes o indicadors (paraules, tons, gestos, actes, elecció o absència d'aquests); exerceix una funció a la vegada cognoscitiva, energètica i reguladora sobre les conductes que manté.» (Maisonneuve, 1974, 101).

Si pensem que les actituds es donen en individus i grups immersits dins un sistema social i cultural, es veu clarament que les dites actituds seran influenciades per aquests sistemes de tal manera que un canvi fort del medi pot contribuir a un canvi d'actituds; a l'inrevés, ens podem preguntar fins a quin punt un canvi d'actituds individuals o col·lectives pot influir en un canvi del medi, o bé si és que ambdues possibilitats sempre es donen interrelacionades.

Pel que fa al camp estricte de la sociolingüística, el concepte d'actitud té un interès innegable ja que el seu abast operatiu és molt gran i permet alhora de fer una aproximació qualitativa (mitjançant entrevistes) així com de fer una aproximació quantitativa (mitjançant les interpretacions estadístiques dels qüestionaris). Tanmateix, el concepte ha estat abans utilitzat que definit (com és el cas de tants d'altres conceptes manlevats de la lingüística, la psicologia o la sociologia) i només després de fer-lo servir per un cert nombre d'investigacions els sociolingüistes s'han plantejat la qüestió més nocial.

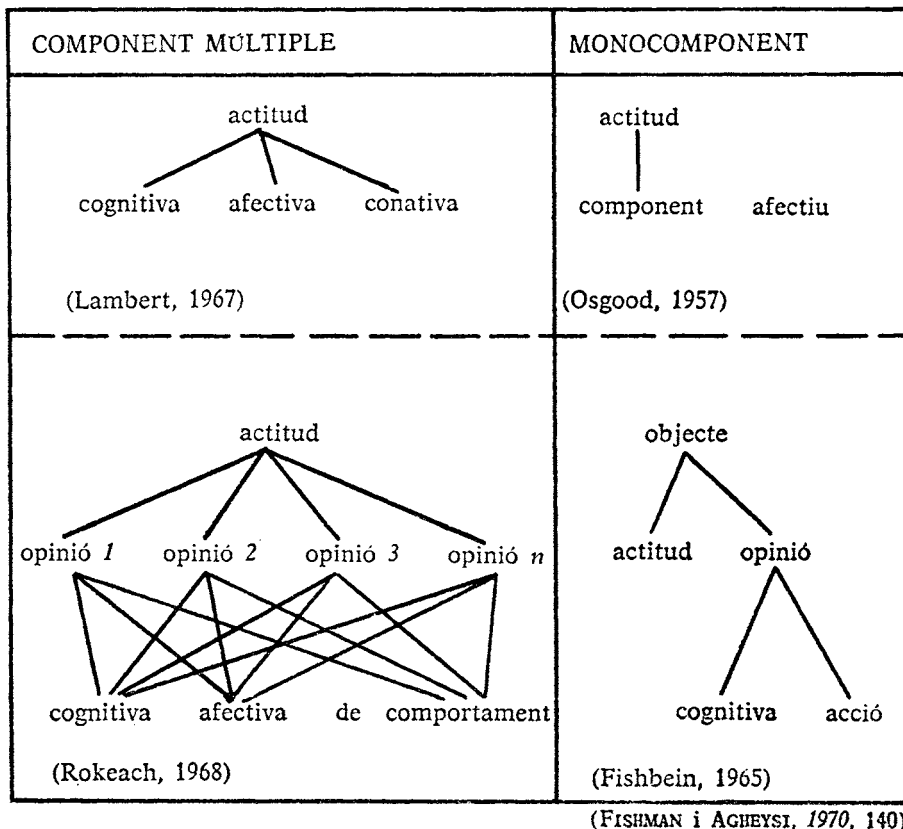
En un primer moment, es veu la importància que tenen les actituds envers les varietats lingüístiques en molts aspectes: «l'elecció de la llengua en comunitats multilingües, la distribució de repertoris verbals, les diferències dialectals i els problemes de mútua comprensió entre individus» (Dittmar, 1976). Però els sociolingüistes no es plantegen encara el problema de definició del concepte d'una manera teòrica; és a partir de la reflexió sobre els mètodes utilitzats per a la mesura i avaluació de les actituds que es desvetlla la qüestió que els diferents mètodes responen a preses de posició teòriques diferents heretades dels diferents enfocaments de la psicologia. Així, veiem com Fishman i Agheysi, al seu article *Language Attitude Studies*, fan un primer intent de clarificació dels supòsits que porten implícits els diferents tipus al moment de la redacció d'aquest article. Els autors recullen el que hem dit abans sobre les escoles mentalistes i conductistes (vegeu el quadre 4).

Aquesta primera reflexió es fa per explicar allò que hi ha d'implícit en els dos mètodes utilitzats: el *commitment measure* i el *matched guise technique*. El primer està basat en l'elaboració de qüestionaris (tant escrits com orals) amb preguntes obertes i tancades del tipus: «estaries d'acord amb...?», «t'agradaria que...?», etc., que impliquen respostes d'opinió i no de fets. El segon mètode —desenvolupat sobretot per Lambert (1960)— serveix per a establir criteris de valoració per part dels parlants d'una comunitat multilingüe relacionant les diferents llengües o varietats

amb criteris afectius, socials i culturals. L'exemple més típic és l'estudi fet per Lambert sobre el francès i l'anglès a la província de Quebec.

És, però, l'any 1974 que Cooper i Fishman es plantegen d'una manera més seriosa la problemàtica conceptual de la noció d'actitud. Seguim el seu raonament: respecte al problema de la definició, ells prefereixen la definició feta per Ferguson tenint en compte el referent; així, les actituds lingüístiques serien «el que és possible de fer dir a la gent respecte a qui hauria de parlar, què, quan i com». Cooper i Fishman amplien

QUADRE 4

aquesta definició incloent-hi el que fa referència a la llengua, a la conducta lingüística i els referents de les quals la llengua o la conducta lingüística són un marcatiu o un símbol. D'aquesta manera, les actituds lingüístiques ho seran envers una llengua, envers un tret o una característica d'una llengua, envers l'ús d'una llengua o envers una llengua que marca o simbolitza un grup.

Després de fer aquest esforç de definició, Cooper i Fishman passen a intentar d'esbrinar els problemes d'estructura i de funcionament de les actituds, organitzant-los en quatre categories:

- 1) Naturalesa de l'actitud lingüística.
- 2) Determinants de l'actitud lingüística.
- 3) Efectes de l'actitud lingüística.
- 4) Mesura i avaluació de l'actitud lingüística.

Quant a la *naturalesa de l'actitud lingüística*, Cooper i Fishman plantegen les qüestions de l'estructura de l'actitud, dels seus components; així com la possibilitat de veure de manera estructurada els trets o característiques que s'atribueixen a les llengües, per què uns grups valoren negativament la seva llengua i què és el que fa que determinats grups tinguin una llengua de prestigi.

Quant als *determinants de l'actitud lingüística*, plantegen una sèrie de qüestions que cal tenir en compte a l'hora d'establir el mètode de recollida de dades i al moment de llur anàlisi. Pel que fa al mètode s'hauria de tenir clar si les respostes a estímuls orals reflecteixen actituds envers la llengua en si mateixa o envers la llengua com a símbol del grup; així com la influència del context al moment de l'entrevista. Pel que fa a l'anàlisi de les dades, l'investigador hauria de saber distingir entre les respostes que reflecteixen estereotips i automatismes, generalitzacions, i les que es basen en l'experiència directa; quines són les circumstàncies sota les quals una llengua és avaluada negativament o positiva pels seus parlants; què té més importància per a la valoració positiva o negativa: la similitud demogràfica o la ideològica. Tot això, naturalment, només és possible de tenir-ho en compte si l'investigador coneix a fons la realitat social i els valors socioculturals i ideològics del lloc on porta a terme el seu estudi. Altrament, els errors dels resultats podrien ser molt grans.

Quant als *efectes de l'actitud lingüística*, els autors es fan una sèrie de preguntes que interessan sobretot des del moment que, mitjançant l'anàlisi de les actituds, es pretén de fer generalitzacions respecte a llurs conseqüències sociolingüístiques. Així, es pot fer una afirmació general sobre les relacions entre les actituds lingüístiques, la conducta lingüística i la conducta envers la llengua? Té el llenguatge algun efecte de persuasió? Quina relació existeix entre el prestigi de dues varietats lingüístiques i el tipus i abast dels préstecs d'una a l'altra?

Pel que fa a la mesura i avaluació de les actituds lingüístiques, veuen que s'haurien de resoldre tota una sèrie de problemes sobre la fiabilitat dels resultats obtinguts, tant de manera directa com indirecta, distingint el que són mesures d'actituds envers un objecte (la llengua), una situació (de comunicació) i envers un objecte en aquesta situació, etc.

Cooper i Fishman deixen totes aquestes consideracions a la disposició dels investigadors per tal que les tinguin en compte en fer els seus treballs i les vagin clarificant.

Com es pot veure, són molts els problemes encara no resolts, però, indubtablement, el seriós plantejament de Cooper i Fishman dona prou elements per començar a precisar d'una manera rigorosa l'anàlisi de les actituds lingüístiques.

Entre els sociolingüistes del nostre país no s'ha fet un debat sobre l'abast del terme «actitud». El que sí que s'ha fet és, d'una banda, utilit-

zar-lo donant per bona la seva significació intuïtiva. Així, Badia i Margarit assenyala com un dels objectius de la seva enquesta:

«M'interessava d'escatir la posició (= actitud) dels catalans davant llur llengua pròpia [...] aspirava de saber [...] el grau d'adhesió íntima, o si més no de respecte, dels catalans envers la llengua del país (envers llur llengua d'expressió més autèntica)...» (Badia i Margarit, 1969, 29).

El mateix autor ja havia fet veure abans en un article publicat a la revista *Serra d'Or* la importància de documentar-se «sobre punts de vista i sobre actituds, i llur repercussió en el parlar corrent» (Badia i Margarit, 1966).

Vallverdú, a la seva obra *L'escriptor català i el problema de la llengua*, dedica un apartat a «Les actituds davant el bilingüisme». A la primera edició (1968), classificava aquestes actituds en tres grups: «El bilingüisme com a mal absolut», «El bilingüisme com a bé absolut» i «El bilingüisme com a realitat complexa». A la segona edició (1975), aquest apartat està revisat i significa un avenç en les pròpies reflexions de l'autor sobre aquest tema. Planteja el que hi ha darrera d'aquells que consideren el bilingüisme com una «plaga social», o com un «estat natural», i fa després una reflexió seriosa sobre quines són «Les dimensions reals del bilingüisme».

Reixach (1975), en el seu estudi sobre la llengua i la cultura catalanes a la comarca d'Osona, introdueix al qüestionari que li serveix de base preguntes amb la finalitat de copsar les actituds dels informants envers la llengua i la cultura.

D'altra banda, tant Aracil com Ninyoles o Vallverdú han fet reflexions al voltant de certes ideologies que, de forma més o menys oculta, han pretès provocar canvis d'actituds —i, més enllà, canvis de comportament— lingüístiques entre els individus.

El primer a parlar d'aquesta qüestió fou Lluís V. Aracil al seu article *Un dilema valencià (1966b)* on desvetlla la càrrega ideològica que hi ha darrera l'exaltació i defensa del bilingüisme que no té més que un resultat: amagar la conflictivitat d'una situació real, tranquil·litant les consciències i facilitant la castellanització al País Valencià. És per això que parla del bilingüisme com a mite:

«El mite no disfressa únicament una situació, sinó que igualment justifica una conducta i estalvia una mala consciència.» (Aracil, 1966b, 22).

«...crec que sí que hi ha una relació immediata entre el mite bilingüista i el procés de castellanització (...).» (*Ibidem*, 23).

«...el bilingüisme mític és una eina perfectament útil i a punt perquè, de fora estant del país, hom puga justificar amb ella qualsevol mena d'imposició castellanitzadora o desarmar qualsevol reivindicació autòctona.» (*Ibidem*, 25).

De fet, amb aquestes cites queda clar el que abans comentàvem sobre la relació entre ideologies (o sistemes de valors), actituds i comportaments.

Més tard, Ninyoles reprendria el tema, sobretot a les seves dues obres *Conflicte lingüístic valencià (1969)* i *Idioma i prejudici (1971)*. A la primera d'aquestes obres, quan parla «d'autoodi» podem llegir:

«L'autoodi és vinculat a les actituds més familiars d'incorporació i d'identificació, de submissió i de domini.» (Ninyoles, 1969, 97).

Però és sobretot a *Idioma i prejudici* on podem entreveure la importància que les actituds poden tenir pel que fa a la vida de les llengües. Escriu Ninyoles:

«Designem, doncs, amb l'expressió 'ideologies diglòssiques' aquell conjunt d'actituds que tendeixen a consolidar valorativament una superposició determinada entre els distints idiomes.» (Ninyoles, 1971, 55).

D'aquestes paraules es desprèn fàcilment com un conjunt d'actituds envers una llengua pot determinar un ús i la seva distribució. L'autor, veient la importància d'aquesta qüestió, diu més endavant:

«No és, doncs, lícit de dissociar els 'fets' de les imatges a través de les quals la gent arriben a interpretar-los i potser provocar-los. Ans al contrari, cal que els fenòmens sociolingüístics se'ns presenten, no sols com a fets d'estructura cristallitzats, sinó en relació amb els marcs mentals i de valor existents en cada moment i en cada situació social.» (Ninyoles, 1971, 58).

Lògicament, aquí es refereix, tant a sistemes de valor o ideologies, com a les actituds que se'n poden desprendre i que poden arribar a provocar canvis de comportament.

Més endavant, quan parla de les ideologies compensatòries —fruit i base del manteniment de la diglòssia— fa un quadre on deixa explicitat de quina manera ambdues «pautes» lingüístiques —la fonamental i l'accessòria— són complementàries; i això ho fa utilitzant el terme «actitud» (Ninyoles, 1971, 72).

Podríem continuar fent citacions, però de fet ja queda clar com, d'una manera explícita o implícita, tots els autors tenen en compte la importància de les actituds en la vida de les llengües.

Pel que fa al treball de camp que presentem, el coneixement del sistema de valoracions i actituds davant les llengües ha estat fet a través d'entrevistes personals, sobre la base d'un qüestionari d'actituds. L'objectiu de l'estudi que portem a terme és l'alternança en l'ús de dues llengües. L'observació d'actituds, però, ha estat un element que hem posat en funció d'un coneixement més profund de l'ús, ja que les valoracions que els diferents grups socials fan de les llengües, encara que no és determinant, és un dels condicionants de la seva manera d'usar-les.

SEGONA PART: *EL TREBALL DEL CAMP: ESTUDI DE L'ÚS I L'ALTER-
NANÇA DE LLENGÜES EN GRUPS DE JOVES D'UN BARRI DE BAR-
CELONA: SANT ANDREU DEL PALOMAR*

1. ORIENTACIÓ I JUSTIFICACIÓ DEL TREBALL

1.1. *Corrent en el qual s'inscriu aquest estudi*

Els diferents corrents de la sociolingüística es poden situar en un sentit ampli sota la denominació global de macrosociolingüística i microsociolingüística. La macrosociolingüística pren com a objecte d'estudi comunitats de parlants molt àmplies, utilitza com a base metodològica la mostra representativa i l'enquesta d'àmplia difusió, i com a tècnica d'anàlisi, l'estadística. La microsociolingüística, en canvi, pren com a objecte d'estudi petits grups de parlants en llurs relacions comunicatives, utilitza com a base metodològica l'observació intensiva, l'entrevista personal i les gravacions de parla natural, i com a tècniques d'anàlisi la selecció de les dades, la interpretació qualitativa de les quals pugui explicar les funcions de la parla dins un determinat grup social.

En establir aquestes dues orientacions de la sociolingüística no volem pas dir que no hi hagi relació entre l'una i l'altra. De fet, s'estableixen connexions entre elles i s'han usat mètodes mixtos. Cal dir que també és important l'aspecte lingüístic tractat en els treballs que tenen com a objecte d'anàlisi l'ús d'un codi o subcodi, d'unes determinades formes lèxiques, d'uns trets fonològics, etc. Tot i amb tot, ens sembla vàlida la distinció que fem perquè aclareix el panorama dels estudis sociolingüístics.

Aquest treball, tan pel que fa al seu objecte d'estudi com als mètodes i les tècniques d'anàlisi emprats, cal situar-lo dins la microsociolingüística, i més concretament dins el corrent anomenat *etnografia de la comunicació*. En aquest apartat voldríem argumentar els motius d'aquesta elecció.

En primer lloc, el nostre interès per estudiar el fenomen de la *parla* com a fet social, les funcions de la qual prenen un relleu especial a causa de la presència de dues llengües diferents.

En segon lloc, l'interès d'indagar, tenint en compte les circumstàncies històriques i sociopolítiques, l'ús real del castellà i el català en un barri d'una zona urbana i industrial.

En tercer lloc, l'interès de captar la parla en situacions *naturals*, defugint al màxim qualsevol forma de recollida de dades que pugui deformar la parla espontània de la gent.

En quart lloc, la convicció que tota investigació a nivell *macro* (tipus *survey*, per exemple) hauria d'anar precedida per una investigació etnogràfica, entre altres coses per avançar hipòtesis fonamentades, per corregir possibles errors en la tria de la mostra, en el planteig del qüestionari, etc.

En cinquè lloc, l'objectiu d'observar el comportament de grups socials

ja existents —no formats per les necessitats de la investigació— i, per tant, seleccionats després d'un coneixement previ de tot el seu entorn.

De fet, el plantejament etnogràfic ens ha interessat perquè proposa una investigació *qualitativa*, des de dins, tenint en compte l'apreciació i la valoració dels grups estudiats envers ells mateixos i envers els altres; definint els trets essencials de llurs relacions comunicatives des del punt de vista que és rellevant per a ells i sense aportar per part de l'investigador classificacions apriorístiques. És allò que, en la terminologia de Pike, podem anomenar una recerca dels elements «émics», tots aquells elements que formen un sistema de valors per als membres de la comunitat concreta.

1.2. Eixos de l'anàlisi

Un cop justificats els motius d'haver escollit aquest tipus de treball, passarem a concretar les unitats socials i comunicatives que constitueixen l'eix de la recerca. Ambdós tipus d'unitats van molt lligats, a causa de llur mútua interdependència. Efectivament, la necessitat d'agafar el *petit grup* com a unitat de relació social depèn de l'elecció de la *conversa* com a unitat comunicativa representativa en la vida normal dels joves. La conversa entre iguals (*peer groups*) té unes característiques de naturalitat i espontaneïtat que reflecteix l'ús i les actituds lingüístiques d'una forma menys condicionada —pensem en els condicionaments del context familiar, de treball o d'estudi, els quals suposen una relació desigual (jeràrquica) de rol.

Les converses que analitzem són de dos tipus, que corresponen al que hem observat que es dona en els diversos grups: una *formal* (discussió ordenada, tema definit) i una altra *informal* (temes lliures, improvisats, intervencions desordenades).

D'altra banda, les *entrevistes* personals amb individus representatius de cada grup serveixen de complement i corrector de l'observació dels grups. L'entrevista en aquest cas proporciona informació de molts factors socials, de les actituds i sentiments latents envers les llengües i sobre l'ús d'aquestes llengües en àmbits diferents. A més voldríem remarcar la importància del fet que tota entrevista requereix una relació personal, cara a cara, indispensable per a obtenir un coneixement qualitatiu de la situació.

1.3. Objectius generals

Tot seguit enumerarem el que intentem descriure i analitzar:

- 1) L'ús del català i del castellà, entesos com a codi/llengua en un sentit global, en converses entre membres de grups, en situacions naturals de comunicació.
- 2) L'alternança de llengües que es dona en aquestes situacions, els elements que determinen l'elecció de llengua i la seva significació social i/o expressiva.
- 3) Les pautes o normes d'ús existents en els grups.

Dins els nostres propòsits no entra el fet d'arribar a unes conclusions

generals, precisament perquè no és aquest l'objectiu d'un estudi qualitatiu i empíric com el que fem. Més que solucionar problemes pretenem plantejar-los clarament i suggerir nous camins de recerca sociolingüística.

1.4. Metodologia

Fins fa molt poc els mètodes etnogràfics es feien servir solament per estudiar el funcionament de societats petites, i tancades a l'exterior; però els estudis recents de Gumperz i Labov en zones urbanes demostren que fins i tot dins la gran ciutat, i per afinitats de diferents menes, es formen grups que participen d'un sistema de valors determinat, i l'ús lingüístic n'és un. És això el que ens ha animat a seleccionar un barri de zona urbana.

Quant al treball de camp hem seguit les orientacions de Gumperz. Heus aquí el passos que cal fer:

- a) Obtenir dades sobre la població estudiada.
- b) Relacionar aquestes dades amb la vida de relació dels grups que s'han d'observar.
- c) Detectar les situacions comunicatives més habituals en els grups i seleccionar els tipus de fets comunicatius que es donen normalment.
- d) Observar les varietats lingüístiques emprades en cada situació per tal d'elaborar la hipòtesi.

Les idees metodològiques de Labov (1973, citat de 1976, 290) també ens han suggerit formes d'aproximar-nos als grups per tal de superar el que ell anomena la «paradoxa de l'observador»: si el nostre objectiu és descobrir com parlen els joves en grup quan no són observats sistemàticament, ¿com es pot fer si l'única manera d'aconseguir-ho és observar-los sistemàticament? Una de les formes d'aconseguir-ho, segons Labov, és captant la manera com els individus s'expressen *entre ells* i no quan parlen amb l'investigador. En això coincideix amb Gumperz que també afirma que «si els informants tenen unes relacions prèvies entre ells, donada la situació, és probable que responguin als lligams d'aquesta relació prèvia malgrat la presència d'estrany» (Gumperz, 1971d, 297).

Encara que el nucli central del nostre interès és doncs l'anàlisi de la conversa, hem utilitzat també l'entrevista personal. Per a la confecció del qüestionari i la metodologia de l'entrevista hem consultat principalment l'obra de Seltiz, Deutsch i altres: *Research Methods in Social Relations* (1951) i la de Cicourel: *Method and measurement in sociology* (1964). També hem consultat el qüestionari elaborat per Badia i Margarit en el seu estudi sobre la llengua dels barcelonins (1969) i ens ha ajudat especialment el que elaborà Modest Reixach en la seva anàlisi de *La llengua del poble* (1975).

No ens estenem més aquí explicant la metodologia ja que als apartats 3.1 i 3.2 de la segona part fem una relació detallada de com hem dut a terme el treball.

1.5. Hipòtesis de treball

Per elaborar les hipòtesis de treball hem tingut en compte:

- 1) L'anàlisi de la situació lingüística a Catalunya i, especialment, a la ciutat de Barcelona.
- 2) L'estudi de les característiques del barri on situem l'observació.
- 3) Les característiques dels grups observats.
- 4) Les edats dels informants.

1) Pel que fa a la situació lingüística catalana, considerem aquesta com de diglòssia institucionalitzada, que es caracteritza per una distribució desigual de les dues llengües en contacte: català i castellà. Aquesta distribució es dona relacionada amb diferents àmbits de la vida social i cultural de la següent manera:

- Predomini del castellà als àmbits escolar, administratiu, mitjans de comunicació i al món dels immigrants.
- La situació del català és més complexa. Des de l'any 1939, institucionalment estava reduït als àmbits familiar i amistós, però a partir dels anys seixanta la seva presència a d'altres àmbits (on ja era present encara que a petita escala) com editorials, església, algunes escoles privades, etc., anà creixent fins que en aquests moments es pot dir que és present a tots els àmbits de la vida social i cultural (política, mitjans de comunicació, actes públics, etcètera). Això, però, en una relació quantitativament molt inferior al castellà, ja que no ha tingut una concreció a nivell institucional, la qual cosa fa que la diglòssia es mantingui.

A la ciutat de Barcelona la qüestió és més problemàtica, ja que per tractar-se del centre urbà i industrial més important de Catalunya acull, d'una banda, tota la vida administrativa i, d'altra banda, el gruix més fort de la immigració, sobretot a certs barris perifèrics. A la vegada, però, Barcelona també és el centre cultural i polític més important i això fa que tots els avenços en aquests dos terrenys es notin més que a d'altres zones de Catalunya.

2) Quant al barri de Sant Andreu, remetem el lector a l'apartat 2.1.1 de la segona part. Aquí només voldríem assenyalar, pel que fa a l'elaboració de les hipòtesis, els següents punts:

- Es tracta d'un barri amb una consciència com a tal molt forta.
- La immigració no ha arribat de cop coincidint amb les onades més fortes, sinó que ha anat arribant a poc a poc i, gairebé en tots els casos, es tracta d'una immigració de segon grau (gent que canvia de barri però que ja porta temps a Barcelona); per tant, es tracta de persones en certa manera assentades a Catalunya.
- Té una vida associativa molt rica que fa que hi hagi moltes relacions comunicatives entre els seus habitants. Convivència entre catalans i no catalans.
- Hi ha petites zones noves on la immigració és molt més forta que al casc antic del barri, que es manté amb una quantitat de població catalana molt elevada.

3) Quant als grups observats, volem subratllar aquí que es tracta de grups naturals que existeixen al barri, formats al voltant d'uns objectius comuns als membres de cadascun d'ells. Això fa que les relacions que mantenen els joves que formen part d'aquests grups siguin fonamentalment d'amistat i companyonia, és a dir, relacions entre iguals.

4) Pel que fa a l'edat dels nostres informants (de 15 a 20 anys), volem assenyalar que, a causa de l'edat que tenen, han rebut directament les conseqüències de la situació diglòssica que explicàvem abans (tots ells, per exemple, han estat escolaritzats en castellà). Això ens permetrà d'observar determinats aspectes tant de la seva actuació lingüística individual com del tipus d'interacció comunicativa que mantenen parlants d'una i altra llengua.

Tenint en compte tots aquests elements, hem elaborat dos tipus d'hipòtesis: les hipòtesis 1 i 2 es refereixen a l'activitat lingüística individual; les hipòtesis 3, 4 i 5 es refereixen a l'ús lingüístic i a l'alternança de llengua que fan els parlants seleccionats com a membres d'un grup i observant el seu comportament lingüístic dins un fet comunicatiu determinat: la conversa.

Hipòtesi 1: Tots els catalanoparlants són bilingües actius. Això es veurà, sobretot, a la seva actuació lingüística dins els grups heterogenis.

Hipòtesi 2: Els castellanoparlants poden ser: a) bilingües actius, b) bilingües passius, c) monolingües.

A causa de la història de Barcelona i del barri, el cas que trobarem més sovint serà el b).

Dins un fet comunicatiu de tipus conversa trobarem:

Hipòtesi 3: Quant a la conversa, trobarem que als *grups heterogenis*:

a) Els segments de conversa en castellà seran superiors, quant a nombre d'intervencions, que no els segments de conversa en català. b) El canvi de llengua a la conversa sempre es donarà perquè qui introdueix el canvi utilitza la seva llengua dominant. Als *grup homogenis* no trobarem canvis pel que fa a la conversa.

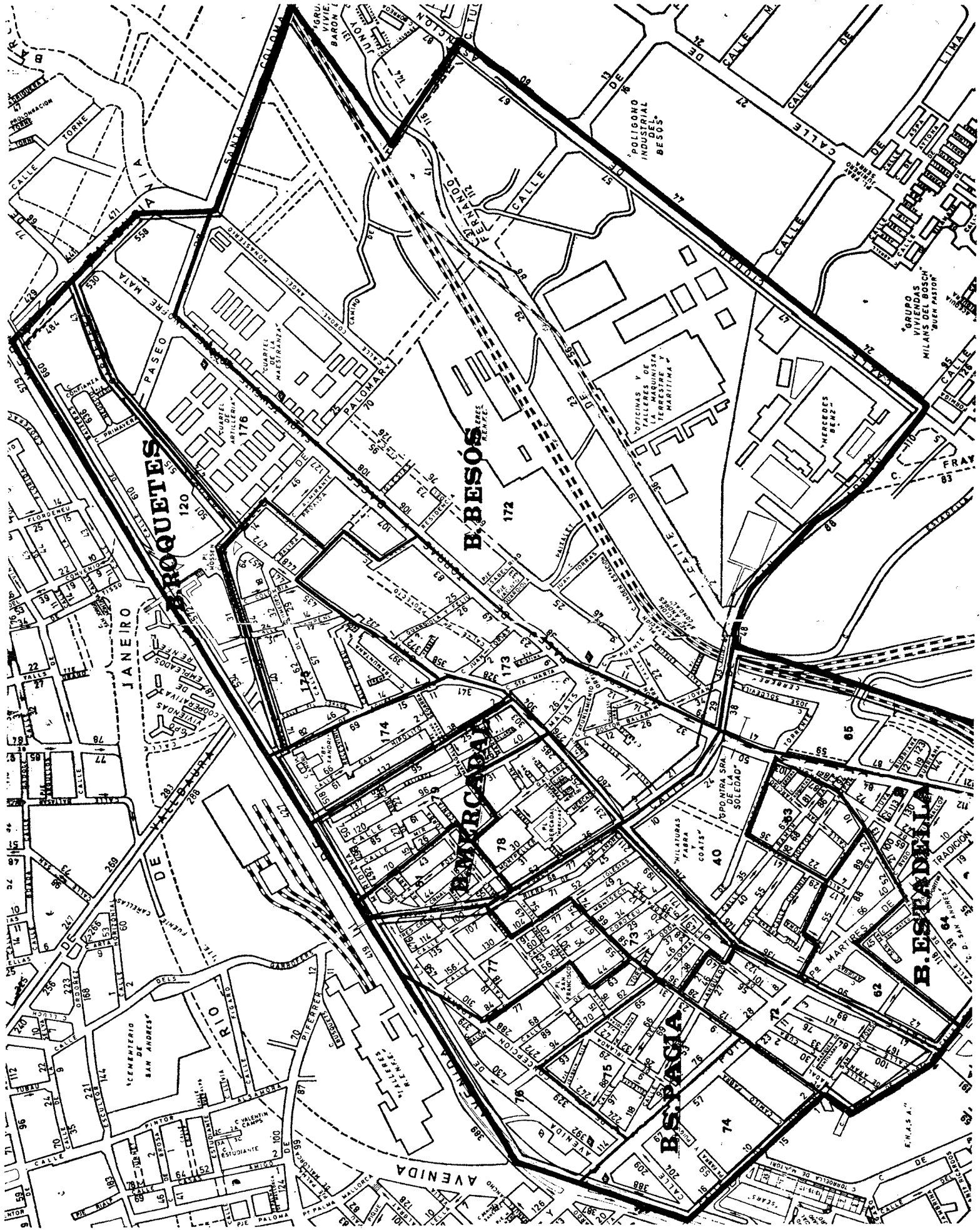
Hipòtesi 4: Quant a l'alternança, trobarem que als *grups heterogenis*, els individus catalanoparlants canviaran de llengua fonamentalment a causa del receptor. Els castellanoparlants només canviaran per fer curtes citacions referents a la vida catalana en general. Als *grups homogenis*, l'alternança (tant dels catalanoparlants com dels castellanoparlants) tindrà una funció expressiva, apellativa o referencial amb connotacions socials.

Hipòtesi 5: Als grups heterogenis, la coexistència de dues llengües dins un mateix fet comunicatiu no provoca conflicte, i en el cas que hi hagi perill de conflicte, se soluciona passant al castellà.

2. SELECCIÓ DE LA COMUNITAT ESTUDIADA

2.1. Elecció del barri

Un cop decidit que aquest estudi seria urbà calia trobar una unitat social més petita que la ciutat de Barcelona.

ROQUETES

B. BESOS

SAMBOROMBÁ

BESAPACA

B. ESQUADILLA

POLIGONO INDUSTRIAL BESOS

OFICINAS Y TALLERES DE FALCERES DE LA COMANDANCIA EN JEFE FUERZAS ARMADAS PERUANAS

GRUPO VIVIENDAS MILITARES DEL TERCER REGIMIENTO DE INGENIERIA MILITAR

JANEIRO

DE LA LIBERTAD

AVENIDA

Cementerio de San Andrés

Escuela N.º 10000

Escuela N.º 10000

Escuela N.º 10000

Barcelona està dividida en 12 districtes, i fins ara, totes les dades demogràfiques oficials estan fetes d'acord amb aquesta divisió. Però, si tenim en compte que la ciutat de Barcelona té una extensió de 97'6 Km² i una població, segons el padró d'habitants de 1975, de 1.800.000 habitants, i, si per una altra banda, coneixem una mica l'organització territorial de la ciutat, i el seu creixement anàrquic, es veu de seguida que aquesta divisió resulta arbitrària, insuficient i que dins un mateix districte podem trobar realitats molt diferents.

El nostre punt de partença és l'estudi sobre la llengua dels barcelonins de Badia i Margarit. Com a treball macrosociolingüístic, les subunitats que s'estudien són els districtes, la qual cosa fa que el districte IX tingui unes característiques que no es corresponen amb el barri escollit com a unitat per nosaltres i que pertany a aquest districte. Cal assenyalar, però, que quan Badia va fer la seva enquesta no existien dades organitzades per barris, ni tan sols els barris estaven ben delimitats. Ja aquest autor havia vist la importància del barri com a unitat social quan diu que

«El barri és una part de la ciutat amb un mínim d'organització, amb possibilitat de fer sentir la seva vida sobre problemes específics (les comunicacions, les escoles, els mercats, etc.). El barri estableix lligams humans entre els qui hi viuen, i permet d'emprendre alguna acció conjuntament.» (Badia i Margarit, 1966, 100).

Afortunadament, durant els 10 darrers anys els moviments ciutadans han anat creant al voltant de les associacions de veïns una realitat nova que actualment és plenament configurada i reconeguda (encara que no ho sigui sobre els papers oficials): els barris. Avui, a Barcelona hi ha 132 barris. Aquestes unitats són molt més reals que els districtes i han estat funcionant, efectivament, com a unitats de vida social amb entitat pròpia quant a serveis, vida comunitària, etc. Els ciutadans s'autodefinixen com a formant part d'un barri, però *mai* d'un districte.

Així, doncs, decidírem prendre com a unitat social un barri, tot tenint en compte també que coneixíem l'existència d'alguns estudis (Equip de Sociologia electoral, 1977; Amargós, Santolaria, Subirats, 1977; «Rosa Sensat», 1977) on es delimitaven els barris a partir de les seccions censals, i, per tant, podíem obtenir les dades de població necessàries per al nostre estudi. Es tractava de buidar del padró de 1975 les dades de les seccions censals que corresponguessin al barri que anàvem a seleccionar.

Haviem de triar un barri entre els 132. Les característiques que hi buscàvem eren les següents: un barri ben configurat com a tal, amb molta vida associativa, amb una composició demogràfica on hi hagués un fort nucli d'habitants nascuts a Catalunya, però també amb un nucli important d'immigrants de fora de Catalunya.

Després de mantenir converses amb persones coneixedores de la composició dels diferents barris (Consorti, CEU, etc.) vam elegir el barri de Sant Andreu del Palomar. Aquest barri complia les nostres demandes.

2.1.1. Característiques del barri de Sant Andreu del Palomar

Expliquem aquí les característiques sociològiques del barri perquè considerem fonamental, per a qualsevol estudi sociolingüístic —ja sigui

QUADRE 5

	Barcelona capital	Barcelona província	Resta Catalunya	Catalans	Pais València Múrcia	Andalusia	Nord Aragó	Castella Extremadura	Canàries Africa	Estranger	No catalans
Besos	44'15	4'53	3'77	52'45	6'35	15'17	8'63	13'57	0'57	3'11	47'40
Mercadal	57'99	4'74	4'51	67'24	5'68	8'91	7'64	8'21	0'11	2'17	32'76
St. Pacià	58'76	5'32	5'04	69'12	5'06	8'39	7'13	8'51	0'11	1'05	30'88
Estadella	55'91	4'89	4'20	65'00	4'99	10'09	6'57	11'08	0'15	2'07	35'00
Roquetes	37'03	3'49	3'76	44'28	5'95	19'40	10'60	17'63	0'07	2'03	57'72
St. Andreu	52'37	4'81	4'34	61'52	5'57	11'51	7'74	11'06	0'28	2'15	38'48

QUADRE 6

St. Andreu	52'37	4'81	4'34	61'52	5'57	11'51	7'74	11'06	0'28	2'15	38'48
Distr. IX	45'70	3'30	3'70	52'70	5'70	17'50	8'80	13'00	0'20	2'00	47'20

FONT: Costa i Bonal (1978).

«macro» o «micro»— el fet de conèixer de la millor manera possible el marc on es desenvolupa la vida dels parlants estudiats.

Sant Andreu pertany al districte IX junt amb els barris de Camp de l'Arpa, Provençals, La Sagrera, Santa Eulàlia i Santa Coloma. Té una llarga història com a municipi independent fins l'any 1897⁹ que es va decretar la seva agregació a Barcelona (agregació que no es va fer sense resistència) i després com a barri amb notable vida pròpia.

Quan acabàvem de començar el nostre treball, quan ja havíem decidit el barri que estudiariem i ja havíem buidat les dades demogràfiques del padró, coneguèrem l'existència d'un estudi sociològic que s'estava fent a la Fundació «Jaume Bofill» per demanda de l'Associació de Veïns de Sant Andreu, a càrrec de Bonal i Costa (vegeu bibliografia). Aquest estudi i les converses mantingudes amb un dels autors ens ajudaren molt en aquesta primera fase del treball que consistia a obtenir la màxima informació possible del barri.

Els límits actuals del barri estan marcats de la següent manera: avinguda Meridiana, Via Favència, plaça Santa Coloma, via del tren, carrer Tucuman, carrer ciutat de l'Assumpció, carrer Sant Adrià, via del tren, carrer Pare Mañanet, Riera d'Horta, carrer Dublín, avinguda Meridiana.

Aquest sector, a la vegada, està subdividit en cinc petits barris que, com més endavant veurem, tenen unes característiques especials. Aquests petits barris són: Besòs, Mercadal, Sant Pacià, Estadella i Roquetes. Les seccions censals i el nombre d'habitants que corresponen al barri de Sant Andreu mantenint la divisió feta suara són:

Barris	Seccions censals	Habitants
Besòs	172, 173, 174, 175, 176	13.654
Mercadal	51, 78, 79	5.944
Sant Pacià	72, 73, 74, 75, 76, 77	13.550
Estadella	40, 62, 63, 64, 65	9.065
Roquetes	120	2.604
<i>Total</i>		<i>44.817</i>

Per a l'origen geogràfic dels seus habitants vegeu el quadre 5. Si comparem aquestes dades amb la totalitat del districte IX (incloent-hi, doncs, també Sant Andreu) tenim els resultats del quadre 6.

A partir d'aquesta comparació ja podem veure una diferència de percentatge entre la població catalana i no catalana, aquesta diferència seria molt més gran si treiéssim la població corresponent al barri de Sant Andreu, ja que la resta dels barris que componen el districte IX tenen una població immigrada molt més forta.

Una altra dada interessant a tenir en compte és *l'any d'arribada* dels habitants del barri de Sant Andreu comparant-la amb les dades del districte (quadre 7).

⁹ El barri de St. Andreu té la sort d'haver tingut el seu propi historiador: Mn. CLAPÉS I CORBERA, *Fulles històriques de Sant Andreu del Palomar* (9 volums, llibreria Catalònia, Barcelona 1930). Aquests volums els està començant a reeditar l'Associació de veïns.

QUADRE 7.—ANY D'ARRIBADA

Any d'arribada	Districte IX	St. Andreu
Nascuts a Barcelona	45'49 %	52'37 %
Abans de 1940	8'41 %	7'80 %
1941-1950	6'77 %	4'57 %
1951-1960	13'51 %	8'09 %
1961-1965	11'78 %	7'29 %
1966-1970	10'17 %	7'94 %
1971-1975	3'81 %	7'76 %
No consta	0'06 %	4'19 %
	100 %	100 %

FONT: Costa i Bonal (1978).

Com es pot veure, durant els anys 60, quan va haver-hi fortes onades immigratòries a Barcelona, el percentatge de gent que arribà al barri de Sant Andreu està molt per sota del percentatge del conjunt del districte, mentre que aquesta relació és inversa a partir dels anys 70 quan la immigració ha estat ja molt més fluixa. Això fa pensar que molts dels immigrants que arriben a Sant Andreu procedeixen d'altres barris de Barcelona més *ghetto*, i que viure a Sant Andreu significa, d'alguna manera, un cert tipus d'integració i estabilitat dels immigrants dins la societat catalana. Aquesta mateixa explicació serveix també per interpretar el creixement del barri des del punt de vista de l'evolució de la població que fem al quadre 8, comparant-la amb l'evolució del districte IX i de la ciutat de Barcelona.

QUADRE 8.—EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE SANT ANDREU
EVOLUCIÓ EN NOMBRE ABSOLUT D'HABITANTS

	Barcelona	Districte IX	Sant Andreu
1910	587.511	37.362	20.554
1965	1.655.600	290.627	31.192
1970	1.763.229	361.260	34.098
1975	1.800.000	390.524	44.817

NOMBRES RELATIUS PER VEURE EL PROCÉS SEGUIT PEL BARRI:

1910-1965	181'79 %	677'86 %	51'75 %
1965-1970	6'50 %	24'26 %	9'31 %
1970-1975	2'08 %	8'10 %	31'43 %

EL CREIXEMENT ANUAL EN ELS DIFERENTS PERÍODES ÉS DE:

1910-1965	3'30 %	12'32 %	0'94 %
1965-1970	1'30 %	4'85 %	1'86 %
1970-1975	0'41 %	1'62 %	6'24 %

FONT: Costa i Bonal (1978).

Quant a la vida associativa, Sant Andreu té una llarga i rica tradició. Aquesta vida associativa quedà pràcticament tallada per les conseqüències de la Guerra Civil. Des de fa uns quants anys, però, ha anat renaixent amb molta força i així, per exemple, l'Associació de Veïns d'aquest barri és la més antiga de Barcelona. En aquests moments, les entitats que, amb diferents objectius, funcionen a Sant Andreu i hi tenen seu són: onze entitats culturals, recreatives o formatives; dos entitats mutualistes i cooperatives (aquestes bastant mortes); sis entitats esportives i de diversió; dos entitats cíviques; cinc partits polítics.

Indubtablement, aquesta riquesa associativa fa que les relacions interpersonals siguin molt fortes i que la gent del barri es conegui molt. I, com dèiem abans, aquests eren aspectes que ens interessaven molt ja que el nostre estudi es fixa, sobretot, en les relacions comunicatives dels grups.

La caracterització del barri de Sant Andreu, tenint en compte el nivell socio-professional dels seus habitants, és el que hom pot veure al quadre 9. La sectorització per sub-barris és reflectida pel quadre 10.

QUADRE 9.—NIVELL PROFESSIONAL AL BARRI DE SANT ANDREU

Dirigents	743	1'65 %
Professions liberals i tècnics superiors	666	1'48 %
Quadres intermitjos, altres tècnics, administratius i venedors	6.061	13'52 %
Forces armades	587	1'30 %
Obrers	8.232	18'39 %
Inactius	24.088	53'74 %
No consta	4.441	9'90 %
<i>Total</i>	<i>44.817</i>	<i>100'00 %</i>

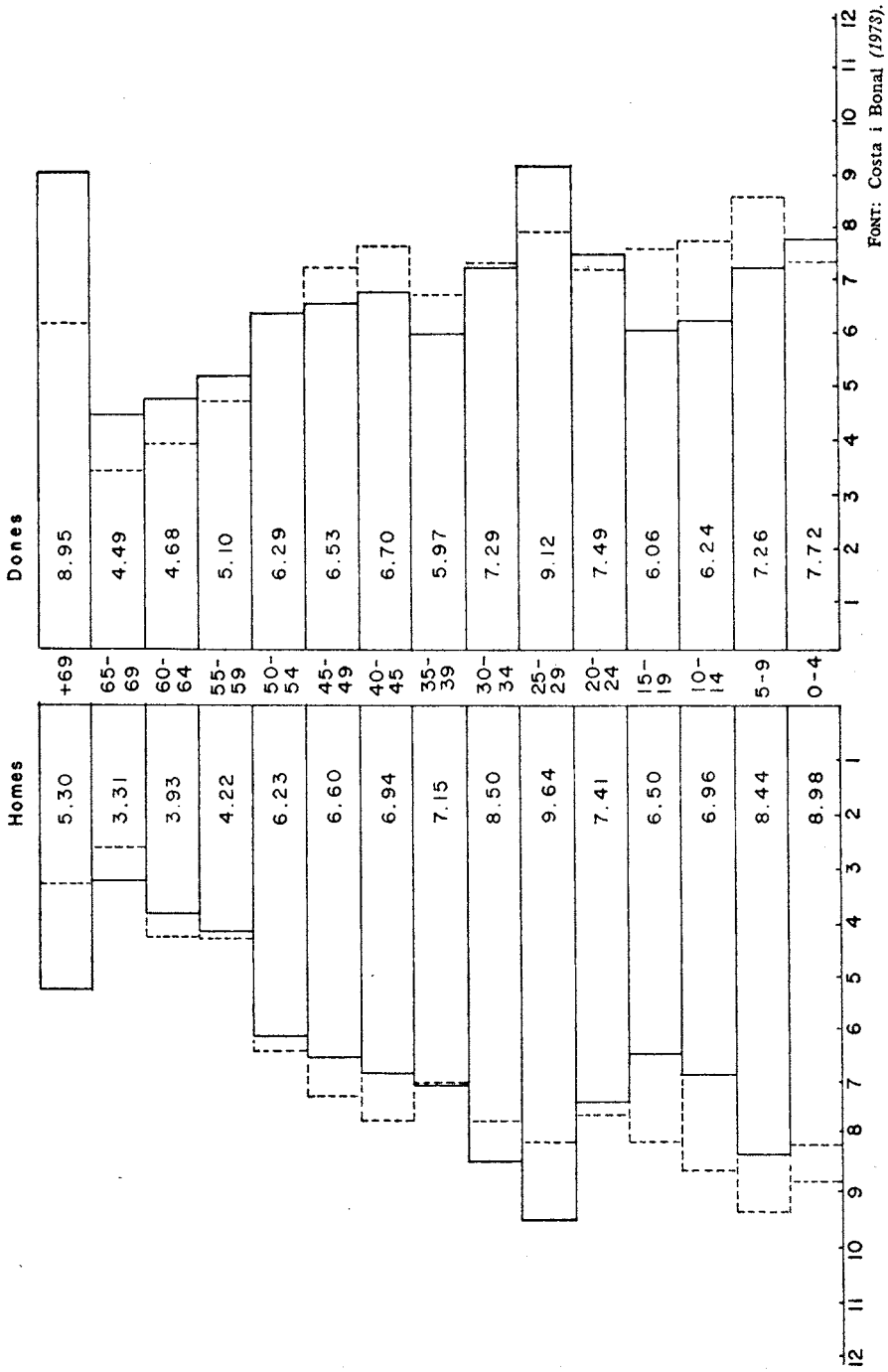
FONT: Costa i Bonal (1978).

QUADRE 10.—NIVELL PROFESSIONAL AL BARRI DE SANT ANDREU

Professions	Besòs	Mercadal	S. Pacià	Estadella	Roq.	S. Andreu
Dirigents	1'21	3'37	1'56	1'57	0'79	1'65
Profes. liberals i tècnics sups.	1'37	1'68	1'65	1'35	1'10	1'48
Altres tècnics, quadr. int., administr. i venedors	12'85	12'72	15'19	12'34	14'66	13'52
Forces armades	2'26	0'82	0'88	0'81	1'34	1'30
Obrers	17'80	18'69	16'83	19'06	22'83	18'36
Inactius	55'16	49'30	52'86	56'36	49'95	53'74
No consta	8'58	13'02	10'96	8'47	9'25	9'90

FONT: Costa i Bonal (1978).

GRAFIC 1.—PIRAMIDE D'EDATS

També és important la informació que ens aporta l'observació de la piràmide d'edats (vegeu gràfic 1).

L'anàlisi d'aquestes dades ens porta a fer tres tipus d'apreciacions. La primera és sobre l'edat del barri: podem veure com Sant Andreu era fins fa molt poc un barri molt vell quant a l'edat dels seus habitants i que ara ha entrat en un procés de rejuveniment molt fort gràcies al fet que la immigració que ha rebut és fonamentalment de matrimonis joves. Això vol dir que d'aquí a uns quants anys Sant Andreu comptarà amb un nombre elevat de població jove, però també és possible que aquest mateix canvi d'edat del barri signifiqui un canvi important quant a les seves característiques lingüístiques, ja que la població que rejuvenirà el barri estarà constituïda per immigrants o fills d'aquests.

La segona apreciació és sobre les característiques específiques de cadascun dels cinc sub-barris:

En primer lloc, podem veure que el nucli central del barri, format pels sub-barris de Mercadal i Sant Pacià, és on trobem la població més vella de tot Sant Andreu; és la zona on encara es mantenen les cases petites de planta i pis, carrers estrets i placetes sempre plenes de jovent i mainada. També en aquesta zona és on trobem pràcticament totes les seves de les entitats abans esmentades (hi ha alguna excepció, però no gaires). Així, doncs, podem dir que és el nucli de la vida associativa del barri i és indubtable que l'estructura urbanística, encara amb fesomia de poble, facilita la comunicació entre la gent que hi viu o que hi va per mantenir relacions comunitàries. Aquests dos sub-barris són els que tenen un percentatge de població catalana més elevat i es pot dir que el català és la llengua del carrer, de les botigues, etc.

En segon lloc, el sub-barri Estadella; aquest té dues parts ben diferenciades. D'una banda, la part que connecta amb Sant Pacià fins el passeig 11 de Setembre i el carrer Segre, que és una zona bastant semblant a Sant Pacià i Mercadal. D'altra banda, la part que agafa des del passeig 11 de Setembre fins a la Riera d'Horta i el carrer P. Mañanet, i des del carrer Segre fins la via del tren, ja connectant amb el barri del Bon Pastor. Aquesta segona zona és de grans blocs i està habitada fonamentalment per immigrants. Constitueix un dels *ghettos* que hi ha dins Sant Andreu. El 65 per 100 de catalans correspon a la part vella i el 35 per 100 de no catalans, a la part nova. La població és més jove a causa, sobretot, de la immigració.

El sub-barri del Besòs és un cas molt semblant al que acabem de veure (Estadella), per bé que el percentatge de població immigrada és més elevat.

Finalment, tenim el sub-barri de Roquetes; aquest es troba situat sota la Meridiana i té com a centre la plaça de Mossen Clapés. Aquesta zona és el *ghetto* més clar dins Sant Andreu. A més de ser una zona de nova construcció hi ha les casernes de la policia. Aquests dos aspectes expliquen l'elevat percentatge de població no catalana, el més alt de tot el barri.

La tercera apreciació que podem fer a partir de les dades abans exposades es refereix al nivell sòcio-professional dels habitants del barri. En primer lloc, pot sobtar l'elevat percentatge de gent inactiva; això

s'explica en alguns casos per l'elevat nombre de vells i en d'altres per la gran quantitat d'infants (vegeu la piràmide d'edats). En conjunt podem dir que Sant Andreu és un barri on predomina la classe mitja i l'obrera, si bé la classe obrera que hi viu ja té, en la majoria dels casos, un cert nivell de qualificació.

2.2. *Elecció de l'edat*

Després de seleccionar el barri vam fer una segona selecció tenint en compte l'edat: els nostres informants i els components dels grups que observariem tindrien una edat que oscil·laria entre els 15 i els 20 anys. Escollírem aquestes edats segons els següents criteris:

- 1) Podríem obtenir dades respecte a la família, l'escola i la vida del treball.
- 2) És una edat naturalment disposada a trencar amb motlles anteriors i, a més, en aquests moments aquesta característica coincideix amb una situació social general en la qual apareixen noves formes de relació i de pensament que també intenten trencar amb formes anteriors.
- 3) Llurs actituds ens donarien dades respecte al futur. Tenint en compte el que dèiem abans respecte a l'edat del barri, els joves d'aquestes edats són uns dels que provocaran el rejuveniment de Sant Andreu i, per tant, el fet de conèixer llurs opinions i actituds resulta doblement important.
- 4) Són unes edats en què es viu molt en grups i ens interessava observar els individus com a integrants de grups.
- 5) Segons les dades d'immigració a Sant Andreu, aquests joves o bé hauran nascut al barri o bé ja farà anys que viuen a Barcelona i podríem veure el seu procés d'integració.

2.3. *La selecció dels grups*

Així, doncs, si ens interessava conèixer la realitat sociolingüística dels grups de joves d'aquestes edats, el primer que havíem de fer era detectar els grups que funcionaven com a tals dins el barri.

Cal dir que per solucionar el problema de com introduir-nos ens foren molt valuosos els contactes que poguérem establir a través dels nostres alumnes de la Escola de Formació del Professorat de la UAB, que viuen a Sant Andreu.

Aprofitàrem una reunió coordinadora de grups de joves per mantenir-hi el primer contacte. Això era el dissabte dia 18 de febrer. Aquell dia explicàrem a tots els assistents què pensàvem fer perquè es sentissin implicats, i els demanàrem llur col·laboració. Hem d'assenyalar que tots respongueren positivament i ens donaren els seus telèfons i adreces i els de llurs locals de reunió. A partir d'aquell dia i durant cinc mesos anàrem a Sant Andreu un o dos dies per setmana. Durant aquest temps vam fer el següent:

- 1) Visitar cada grup al seu lloc de reunió tornant a explicar el que volíem d'ells i demanant-los que omplissin un petit qüestionari que ens

servia per a tenir una primera informació sobre els membres de cada grup; les preguntes que hi fèiem eren sobre: edat, sexe, lloc de naixement, lloc de residència, ocupació, lloc de naixement dels pares, etc. (vegeu l'annex I).

2) Mantenir una conversa llarga amb una persona de cada grup, aquella que semblava la responsable, representant o líder del grup. En aquesta conversa preguntàvem sobre el funcionament del grup, tant des del punt de vista organitzatiu com des del punt de vista comunicatiu, la seva incidència al barri, el seus contactes amb d'altres grups dins i fora del barri, així com l'opinió que el grup en qüestió o/i la persona amb la qual parlàvem tenia dels altres grups que funcionaven al barri. Potser un dels aspectes que ens interessava més era el fet de conèixer de la manera més profunda possible tot el que feia referència a la vida interna del grup, dada fonamental perquè el nostre treball de camp fos reeixit i, en aquest sentit, la conversa amb una persona del grup fou de la màxima importància.

3) Una altra qüestió que volíem assegurar era que els grups que nosaltres havíem detectat eren els que realment funcionaven al barri. Durant les converses que anàvem tenint amb cada grup demanàvem que ens diguessin quins eren els grups que coneixien del seu barri, i d'aquesta manera ampliàrem la nostra llista amb tres grups que no teníem anotats fins que, finalment, tinguérem la seguretat que la llista era correcta i completa.

Mentrestant observàvem i portàvem un diari de les visites al barri on anovàvem totes les observacions fetes.

Amb la informació que ja teníem (qüestionari, entrevista amb el líder i contactes amb els grups) vam fer una tipologia dels onze grups existents al barri. Tinguérem en compte tres variables: tipus de grup (segons els seus objectius i activitats), llengua dominant al grup i primera llengua adquirida dels seus components.

1) Segons el tipus de grup:

Tipus de grup	Nombre de grups	Grups seleccionats
Esplais-agrupaments	5	2
Polítics	5	2
Marginats ¹⁰	1	
<i>Total</i>	<i>11</i>	<i>4</i>

¹⁰ Aquest grup, conegut al barri amb el nom de «la banda», ens va costar molt de poder-hi connectar, donades les dificultats pròpies d'introduir-se dins un cercle d'aquest tipus. Tot i així, quan ja teníem el treball molt avançat, vam aconseguir parlar amb el seu líder, gravar una conversa —naturalment, informal— i entrevistar alguns dels seus components. Però, atès, d'una banda, que pel que vam observar tenien unes característiques d'ús i alternança de llengua molt semblants al grup D, i, d'altra banda, no poguérem recollir suficients dades, no l'anàlitzem en aquest treball. Tanmateix, volem assenyalar el gran interès sociolingüístic d'aquest tipus de grup.

2) Segons la llengua del grup:

Llengua de grup	Nombre de grups	Grups seleccionats
Català	5	1
Castellà	3	1
Totes dues	3	2
<i>Total</i>	<i>11</i>	<i>4</i>

3) Segons la primera llengua adquirida dels seus components:

Primera llengua adquirida	Nombre de grups	Grups seleccionats
85 % - 100 % cat.	5	1
0 % - 15 % cast.		
51 % - 84 % cat.	2	1
16 % - 49 % cast.		
50 % cat.	1	1
50 % cast.		
85 % - 100 % cast.	3	1
0 % - 15 % cat.		
<i>Total</i>	<i>11</i>	<i>4</i>

Com es pot veure als quadres anteriors, la selecció la vam fer de tal manera que els resultats d'aquesta tipologia quedessin representats. Així, doncs, podem dir que els quatre grups triats constitueixen una mostra representativa dels onze grups, d'acord amb els criteris ja esmentats que tinguérem en compte.

Grups seleccionats	Tipus de grup	Llengua de grup	Primera llengua adquirida
A	Polític	Català	100 % cat.
B	Esplai-agrupament	Totes dues	75 % cat. 25 % cast.
C	Polític	Totes dues	50 % cat. 50 % cast.
D	Esplai-agrupament	Castellà	85 % cast. 15 % cat.

Considerem els dos grups dels extrems (grup A i grup D) com a grups *homogenis* quant a la llengua del grup, i els grups intermedis (grup B i grup C) com a grups *heterogenis*. De fet, el grup A seria el grup homogeni «pur», ja que la llengua que domina al grup és el català i el 100 per 100 dels seus components són catalanoparlants; mentre que el grup D el considerem homogeni perquè la llengua del grup és el castellà, encara que entre els seus components trobem un 15 per 100 de catalanoparlants.

El que volem assenyalar és que a Sant Andreu no existeix cap grup

(en el sentit que parlem de grups) format només per castellanoparlants. Això creiem que té la seva explicació pel tipus de barri que és Sant Andreu. D'una banda, l'alt percentatge de catalans, el fet que hi hagi un fort nucli de població que hi viu des de fa moltes generacions que ocupa les zones més antigues del barri (Mercadal, Sant Pacià) i que mantenen fortes relacions entre ells, explicaria que trobem grups formats només per catalanoparlants. D'altra banda, l'afluència d'immigrats és menys forta que a d'altres barris; i, encara que hi ha zones a Sant Andreu on el percentatge de catalans baixa força en relació al del conjunt del barri, sempre n'hi ha, i en aquestes zones catalans i no catalans conviuen i es relacionen. Això explicaria que no trobem cap grup on no hi hagi cap catalanoparlant.

De cada un d'aquests grups seleccionàrem quatre persones per fer entrevistes personals. Aquesta selecció no la vam fer nosaltres directament, sinó que demanàrem a l'individu amb el qual havíem parlat més a fons —i que sens dubte coneixia més a fons els seus companys que no pas nosaltres— que fes ell mateix la tria de les persones que li semblaven més representatives del seu grup. Nosaltres li explicàrem els criteris que volíem que tingués en compte: primera llengua adquirida, edat, ocupació i participació activa en la vida del grup. Naturalment, nosaltres ja coneixíem prou bé el grup per comprovar si la tria era correcta, i, en tots els casos creiem que ho va ser.

Durant els 15 dies que vam anar a viure al barri de Sant Andreu, ens dedicàrem fonamentalment a fer les entrevistes personals i les gravacions de les dues converses amb cada grup: una de formal al voltant d'un tema ja preparat i una altra d'informal, com de seguida explicarem.

Quant a l'ordre que seguirem amb cada grup, això depengué de les mateixes exigències de la forma de viure de cada grup. Amb uns començarem per les entrevistes personals, amb d'altres per la gravació de la conversa formal i amb d'altres per la gravació de la conversa informal. I això no fou per lleugeresa per part nostra. Abans de començar aquesta part del treball reflexionàrem molt al voltant dels avantatges i desavantatges que suposava un ordre o un altre. D'una banda, començar per les entrevistes personals podia determinar les actituds en les converses; d'altra banda, però, el fet d'estar enraonant una estona llarga amb cada individu donava més confiança i a l'hora de mantenir una conversa la gent se sentia més tranquil·la i disposada a parlar amb espontaneïtat. Aleshores decidírem subordinar l'ordre a les característiques, demandes i necessitats de cada grup. Creiem, sincerament, que aquesta arbitrarietat *raonada* no ha influït en absolut en els resultats de la nostra feina, sinó que —ben al contrari— ha facilitat l'obtenció de dades sense alterar-les.

3. TREBALL EXPERIMENTAL

3.1. *La gravació de les converses*

Seguidament exposarem els objectius de les gravacions i la manera

com realitzarem la gravació de les converses, un cop assolit un clima de confiança i cordialitat amb els membres de cada grup.

3.1.1. Objectius concrets de l'anàlisi

Apartat A: En primer lloc quantificar el nombre d'intervencions dins la conversa. Això ens dóna una xifra que només serveix per establir la proporció de les intervencions fetes en castellà i en català.

a) Nombre int. → Conv.

En segon lloc, tenir en compte el nombre d'intervencions fetes en català i en castellà.

b) Nombre int. cat. → Conv.

Nombre int. cast. → Conv.

I en tercer lloc, les intervencions fetes pels individus catalanoparlants en català i castellà i pels individus castellanoparlants en català i castellà.

c) Nombre int. catp. → Cat. → Conv.

Nombre int. catp. → Cast. → Conv.

Nombre int. castp. → Cat. → Conv.

Nombre int. castp. → Cast. → Conv.

Apartat B: Quantificar els canvis de llengua a la *conversa*. En el cas que n'hi hagi, també tenim en compte el nombre d'intervencions que mantenen la llengua introduïda, és a dir, els segments de conversa en els quals la mateixa llengua és usada en cada intervenció. Anomenem *segment de conversa* a la sèrie d'intervencions consecutives fetes en una mateixa llengua.

Apartat C: Assenyalar l'alternança de llengua per part dels *individus en participar en la conversa*. En aquest cas partim de la base que, en principi, els individus o bé utilitzen una sola llengua (monolingües, bilingües passius) o bé utilitzen la seva llengua dominant (bilingües actius). Per tant, qualsevol canvi en la llengua no dominant de cada individu serà interpretat com un cas d'alternança.

Examinarem en primer lloc el nombre i el tipus d'alternança que es dóna en intervencions senceres. En segon lloc el nombre i el tipus d'alternança que es dóna enmig d'una intervenció. En un i altre cas considerarem si l'alternança es dóna per part d'un catalanoparlant que parla en castellà en un moment determinat (Cat. → Cast.) o bé per part d'un castellanoparlant que parla en català en un moment determinat (Cast. → → Cat.). Ens trobarem amb alguns casos en què l'alternança es dóna cap a la llengua dominant en comptes de donar-se cap a la llengua no dominant (grup D, exemple 8).

En cada grup anem comprovant si es compleixen les hipòtesis, tenint en compte les diferències que trobem entre la conversa formal i la informal.

3.1.2. Característiques de les converses formals observades

Participants: El nombre de participants va oscil·lar entre sis i deu persones. La relació entre elles era d'amistat amb un tipus de relació intensa i constant. Vam assegurar la presència dels quatre individus que

havien estat entrevistats. Nosaltres també hi participàrem, deixant, però, que la conversa es mantigués entre ells. De fet la iniciàvem i en alguns moments hi interveníem sense que quedés en cap moment dominada per la nostra presència. En tots els casos la participació va ser general.

Context: Totes les converses formals les férem en els locals on es reuneixen normalment i procuràrem adaptar-nos als horaris de llurs reunions a fi que s'assemblés al màxim a les que feien normalment. Sèiem al voltant d'una taula per afavorir la comunicació i la participació de tots, i la conversa durava uns tres quarts d'hora.

Finalitats: Parlar d'un tema acordat prèviament. Els va semblar natural que, a causa del treball que estàvem portant a terme, proposéssim el tema de la llengua i cultura catalanes i els problemes de la immigració a Barcelona. Va resultar un tema interessant perquè, d'una banda, demanava una certa reflexió, i, de l'altra, permetia l'expressió espontània d'opinions, de vegades encontrades, segons les experiències viscudes per cadascú.

To: En general fou seriós però relaxat perquè entre ells es coneixen molt i estan habituats a reunir-se.

Normes d'interacció observades a la conversa: Les intervencions es feien ordenadament; si coincidien dues o tres persones en un moment de discussió ho corregien, respectant-se les paraules. Les intervencions eren més llargues que a la conversa informal, més reflexives i argumentades. En tots els casos la conversa es mantigué amb regularitat.

3.1.3. Característiques de les converses informals observades

Participants: Entre set i onze, amb la particularitat que, atès el caràcter informal de la trobada, hi havia entrades de nous participants i també sortides. La nostra presència no influí en la conversa: en alguns casos ni ens tenien en compte, en d'altres ens involucraven en llurs bromes i discussions.

Context: Llocs d'esbarjo o bars habituals, prenent-hi una beguda. La durada era d'uns tres quarts d'hora. Val a dir que abans de fer la gravació de la conversa informal havíem assistit amb assiduitat a aquest tipus de trobades.

To: Intrascendent. L'humor, la ironia i la provocació amistosa es donaven contínuament.

Normes d'interacció observades a la conversa: Moltes vegades es donava la superposició d'intervencions, així com diàlegs paral·lels i interferències entre ells. El to de veu era força més alt que l'usat en la conversa formal i en algun moment només aconseguia fer-se sentir el que cridava més. De vegades, en entrar una persona nova, s'interrompia el fil de la conversa.

Les intervencions eren més curtes que les de la conversa formal i molt menys reflexives. El fil de la conversa no es mantenia de forma lineal sinó que hi havia constantment intervencions de tipus expressiu, fent referència a allò que s'estava parlant.

Finalitat: Xerrar de qualsevol cosa o preparar alguna activitat.

3.1.4. Tècniques de gravació

Per gravar les entrevistes i les converses usàrem una gravadora Philips cassette recorder 1225 amb micròfon incorporat, amb prou capacitat per a captar amb fidelitat una conversa entre unes deu persones. Les dimensions de l'aparell permetien portar-lo dins una bossa de roba d'aquelles que es pengen a l'espatlla. Aquest és un detall important perquè d'una banda es podia gravar sense treure l'aparell de la bossa, i de l'altra la mateixa bossa passava desapercebuda.

Per gravar les converses formals i les entrevistes no vam tenir cap problema. Tots els informants sabien que una de les coses que fèiem era gravar, i només ens demanaren en alguns casos que els anava millor no veure l'aparell. En la conversa informal tinguérem més dificultats. Efectivament, per a la conversa formal ens havíem citat prèviament i els informants sabien que probablement gravariem la conversa. Però aquest no era el cas de la conversa informal, per a la qual procuràrem —com ells mateixos havien demanat— que no s'adonessin que estàvem gravant, realitzant-ho un dia qualsevol dels que compartíem amb ells. Això ens portà a enginyar la manera més natural i menys sospitosa possible d'usar la gravadora, portant-la dins la bossa que també fèiem servir per guardar el tabac i la cartera, aconseguint que no es notés gens que portàvem l'aparell a dins. Fins i tot, en ser un context informal, no costava pas gaire aixecar-se un moment, amb qualsevol excusa, per canviar la cinta quan s'acabava.

En definitiva, no tinguérem pas problemes que no es poguessin superar. En algun cas fèiem la gravació de més d'una conversa si intuïem que no s'acomplien prou bé els nostres objectius. En general, però, aconseguíem gravar converses que no s'apartaven —quant a ambient i tipus de temes— del seu comportament habitual ja que, a part d'observar-ho pel nostre compte, ens ho van confirmar ells mateixos posteriorment.

3.1.5. Procés d'anàlisi

Les vuit cintes amb les gravacions de les converses les hem sentides tres cops cadascuna.

Un cop, immediatament després de fer la gravació, per anotar els aspectes fonamentals dels components de la conversa (participants, to, etcètera) i per detectar les dades més significatives.

Una segona vegada per anotar totes les intervencions fetes, qui les feia i en quina llengua, i per transcriure els passatges significatius. Aquesta fou la més laboriosa, sobretot pel que fa a les converses informals.

La tercera vegada ens fixàvem particularment en els passatges ja transcrits i comprovàvem que no ens en descuidàvem cap, alhora que fèiem la selecció d'aquells que posem com a exemples il·lustratius als diferents apartats de l'anàlisi de les converses de cada grup.

3.2. *Les entrevistes personals*

Les entrevistes van ser concebudes per aconseguir complementar les observacions que anàvem fent de tots els grups. A part de les quatre persones entrevistades de cada grup seleccionat per al treball de camp

(en total 16), vam entrevistar deu individus més dels grups existents a Sant Andreu, per tal de comprovar si la tipologia i la tria dels grups corresponia amb la visió que en tenen els joves del barri.

L'entrevista tenia l'objectiu d'aconseguir una informació exhaustiva i qualitativa quant als següents aspectes:

- a) Història personal de l'individu.
- b) L'ús lingüístic per àmbits (centre d'estudi, centre de treball, família, barri i vida associativa).
- c) Les actituds i els sentiments envers la llengua i la cultura tant catalanes com no catalanes.

Per això elaborarem un qüestionari, dividit en diversos apartats, amb preguntes comunes als castellanoparlants i als catalanoparlants i altres d'específiques per uns i altres. Part de les preguntes són de tipus tancat i d'altres de tipus obert de tal manera que l'informant podia esplaïar-se en algunes qüestions. El qüestionari servia més que res de guia per poder aconseguir dels entrevistats informació sobre els mateixos temes.

Caràcter de l'entrevista. El que interessava sobretot era el contacte personal. Encara que la situació era formal, s'aconseguí en tots el casos un clima de confiança considerable. La part de l'entrevista sobre dades personals es feia ràpidament pel seu caràcter d'informació concreta, però a la part que corresponia a actituds i opinions es permetia a l'informant expressar-se lliurement. En general, doncs, l'entrevista fou de tipus semi-directiu i en algun moment de tipus clínic, ja que les preguntes eren obertes.

Totes les entrevistes foren gravades en cintes, la qual cosa ens va permetre, en sentir-les, anotar tot el que, per la seva llargada, havia estat impossible d'escriure durant l'entrevista. La durada de cadascuna va ser de tres quarts d'hora a una hora.

3.3. Anàlisi de les dades de cada grup

3.3.1. GRUP A

3.3.1.1. Característiques del grup:

Tipus de grup: Polític.

Llengua del grup: Català.

Primera llengua adquirida pels membres del grup: 100 per 100 català.

Localització del centre de reunió: Zona Mercadal.

Lloc de residència dels membres del grup: Zona Mercadal i Sant Pacià.

3.3.1.2. Conversa formal:

— Context:

Lloc: Sala de reunions del seu local.

Hora: L'habitual d'ells per a fer reunions.

Durada: 45 minuts.

— Participants: Sis persones, totes elles catalanoparlants.

Anàlisi de la conversa formal:

- a) Nombre d'intervencions: 249.

b) Nombre de canvis de llengua a la conversa: cap canvi, tota la conversa es manté en català.

c) Alternança de llengua:

Intervencions senceres: No fan cap intervenció sencera en castellà.

Alternança dins una mateixa intervenció: Tot i que el desenvolupament de la conversa es fa en català, hi ha tres individus que en una mateixa intervenció seva passen al castellà sense que això impliqui un canvi de llengua en la conversa. Els tipus d'alternança són els següents:

a) *Citacions*

Exemple 1:

(El participant que està parlant es refereix al que diuen els estudiants no catalanoparlants del seu centre quan es tracta de decidir si una classe es fa en català o en castellà.)

—«[...] i sortien ells: *por favor, que aquí no nos enteramos, que a ver lo que pasa, que...* i llavors sortien els típics catalans... [...].»

Exemple 2:

(El participant està explicant un examen de llengua.)

—«[...] un comentari que era *de comparar la lengua y el habla con una hoja, que si la rompes por la mitad...* és clar, ho dic en castellà perquè el comentari era en castellà [...].»

b) *Frases fetes*

Exemple 3:

(El participant comenta una intervenció anterior sobre el conflicte que es pot donar entre castellanoparlants i catalanoparlants.)

—«[...] també és qüestió de caràcter més que... vaja.

—*La excepción confirma la regla*, diuen [...].»

Exemple 4:

(El participant parla de la normalització del català.)

—«[...] aquesta cooficialitat no es pot convertir en oficialitat *de la noche al día*, sinó que s'ha de fer a través d'un procés [...].»

c) *Amb funció expressiva*

Interjeccions:

Exemple 5:

—«[...] és català qui és conscient per Catalunya.

—*¡Bien!*

—*¡Bien, acertó!* [...].»

En total es donen només vuit exemples d'alternança. Es constata que no hi ha canvi de llengua a la conversa perquè no hi ha necessitat, ja que tots són catalanoparlants. En alguns moments, dins una mateixa intervenció hi ha un o dos mots en castellà, sempre dits amb la intenció d'establir una distància.

3.3.1.3. Conversa informal:

— Context.:

Lloc: Sala d'esbarjo del seu local.

Hora: Dissabte al matí, moment en què es troben per decidir què faran el cap de setmana.

Durada: 50 minuts.

— Participants: Nou persones. Són companys de grups. Tots són amics. Hi ha algunes parelles.

Anàlisi de la conversa informal:

- a) Nombre d'intervencions: 328.
- b) Nombre de canvis de llengua a la conversa: cap canvi, la conversa es manté en català.
- c) Alternança de llengua:

Intervencions senceres: Encara que el desenvolupament de la conversa es fa en català, hi ha tres individus que fan intervencions senceres en castellà (en total quatre), sense que això impliqui canvi de llengua a la conversa. Totes aquestes intervencions són del tipus funció expressiva:

Exemple 6:

(Un nou participant arriba a la sala i saluda tot dient.)

—«Dise: ¡Lucha, compañero!»

Exemple 7:

(Entra un nou company i un dels que ja és a la sala el saluda.)

—«¡Hostia, la compañera!»

Exemple 8:

(Comenten que encara no poden decidir el que faran perquè no ha arribat tothom. Llavors un participant comenta.)

—«Dise: pue entonse me voy a hacer la comida!»

Exemple 9:

(Exclamació al voltant del que s'està dient.)

—«Hombre!»

Alternança dins una mateixa intervenció:

- a) *Amb funció expressiva:*

Exemple 10:

(Queden per després de dinar a una hora determinada, però hi ha un participant que té convidats i comenta.)

—«Però jo què faré, treure'ls per la cara? Dise: ¡que os vayáis! [...]»

Exemple 11:

(Un participant comenta que tothom li ve a explicar les penes i que casa seva sembla un consultori.)

—«[...] posaré: consultori de seis a ocho, perquè si no [...]»

- b) *Citacions*

Exemple 12:

(Un participant comenta humorísticament l'aspecte que pot fer un company amb un casc de motorista, en arribar a una casa.)

—«[...] arribant i dient: ¡Buenaas, buenaas! [...]»

3.3.1.4. Comprovació de les hipòtesis

Hipòtesi 1: En aquest grup es demostra que tots els catalanoparlants són bilingües actius. D'una banda en les converses veiem que són capaços d'usar el castellà per fer cites, frases fetes, etc.; però sobretot podem afirmar-ho per les dades que ens ha aportat l'entrevista personal amb ells, que demostra l'escolarització en castellà en tots els casos, la necessitat d'usar el castellà en l'àmbit oficial i la influència dels mitjans de comunicació.

Hipòtesi 2: No es dona el cas.

Hipòtesi 3:

- 1) No es dona el cas.

2) Efectivament es comprova que no hi ha cap canvi pel que fa a la conversa.

Hipòtesi 4:

1) No es dóna el cas.

2) Es comprova la hipòtesi. Es dóna alternança metafòrica o intencional de llengua del tipus citacions, frases fetes i amb funció expressiva. Les connotacions socials d'aquesta alternança es refereixen als àmbits (sobretot l'escolar) i a una voluntat d'establir una distància amb els castellanoparlants. També trobem que s'usa el castellà per emfasitzar una expressió.

Hipòtesi 5: No es dóna el cas.

3.3.2. GRUP B

3.3.2.1. Característiques del grup:

Tipus de grup: Esplai-agrupament.

Llengua del grup: Totes dues (català i castellà).

Primera llengua adquirida pels membres del grup: 75 per 100 català, 25 per 100 castellà.

Localització del centre de reunió: Zona Mercadal.

Lloc de residència dels membres del grup: Zona Mercadal i Estadella.

3.3.2.2. Conversa formal:

— Context:

Lloc: Sala de reunions del seu local.

Hora: Cinc de la tarda (l'habitual per a fer reunions).

Durada: 45 minuts.

— Participants: Deu persones: set catalanoparlants i tres castellanoparlants.

Anàlisi de la conversa formal.

a) Nombre d'intervencions:

Total: 258.

Nombre d'intervencions en català: 146.

Nombre d'intervencions en castellà: 112.

Els catalanoparlants han intervingut 146 vegades en català i 22 en castellà.

Els castellanoparlants han intervingut 90 vegades, sempre en castellà.

b) Nombre de canvis de llengua a la conversa: 114.

Donat l'elevat nombre de canvis de llengua a la conversa, cal veure quina llargada tenen —pel que fa al nombre d'intervencions— els segments de conversa en català i en castellà:

Nombre d'intervencions	Nombre segments en català	Nombre segments en castellà
1	21	26
2	10	5
3	3	9
4	2	2
5	3	2
6	2	0
7	2	0
8	0	2
9	1	1
10	0	0
11	1	0
12	2	0

Com es veu, tant en català com en castellà, hi ha molts segments d'una sola intervenció. En comentar les hipòtesis en farem un comentari més ampli. Només assenyalarem aquí que quan la conversa canvia al castellà és perquè intervé un castellanoparlant, i quan canvia al català és perquè intervé un catalanoparlant.

c) Alternança de llengua.

Intervencions senceres

1) *De català a castellà*: L'alternança és de dos tipus:

Exemple 1:

CASTP.—«[...] si vas por la parte de Huesca se te enrollan entre valenciano, catalán y castellano...»

CATP.—«*En Castellón, así de esos...*»

b) Amb funció expressiva

Exemple 2:

(Comentant el que s'acaba de dir.)

CATP.—«¡Ay, qué bonito!» (amb ironia).

2) *De castellà a català*: No hi ha cap castellanoparlant que faci una intervenció sencera en català.

Alternança dins una mateixa intervenció

1) *De català a castellà*: En trobem de dos tipus:

a) Citacions

Exemple 3:

CATP.—«[...] És com si jo vaig a un lloc i em diuen: *hábleme castellano...*»

b) Continuïtat amb la intervenció anterior

Exemple 4:

CATP.—«*Yo creo, jo crec [...].*»

Exemple 5:

CATP.—«*Pero, escucha, és molta gent que [...].*»

2) *De castellà a català*: Només es donen dos casos i del tipus citació:

Exemple 6:

CASTP.—«[...] y por la radio estaban cantando '*Els segadors*' [...].»

Exemple 7:

(Citant una senyora que demana quelcom en una botiga del mercat.)
CASTP.—«Un cigronet!» (amb ironia).

3.3.2.3. Conversa informal

— Context:

Lloc: Sala d'esbarjo del seu local.

Hora: Sis de la tarda (l'habitual de trobades informals).

Durada: 40 minuts.

— Participants: Deu persones: vuit catalanoparlants i dos castellano-
parlants. Es nota la presència del líder.

Anàlisi de la conversa informal:

a) Nombre d'intervencions:

Total: 289.

Nombre d'intervencions en català: 225.

Nombre d'intervencions en castellà: 64.

Els catalanoparlants han intervingut 224 vegades en català i 28 en castellà.

Els castellanoparlants han intervingut 33 vegades en castellà i una en català.

b) Nombre de canvis de llengua a la conversa: 82.

Llargada, quant al nombre d'intervencions, dels segments de conversa en català i en castellà:

Nombre d'intervencions	Nombre segments en català	Nombre segments en castellà
1	15	27
2	3	4
3	3	5
4	2	4
5	3	1
6	4	1
7	3	0
8	3	0
9	0	0
10	3	0
11	1	0
12	1	0
...	0	0
32	1	0

Tant en castellà com en català, hi ha molts segments d'una sola intervenció, igual que a la conversa formal. En el quadre queda molt clar que els segments de més de sis intervencions són en català. Això s'explica perquè només hi ha dos castellanoparlants, que són bilingües actius i, sobretot, perquè el líder és catalanoparlant i intervé moltes vegades.

c) Alternança de llengua

Intervencions senceres

1) *De català a castellà*: L'alternança és de dos tipus:

a) Alternança a causa del receptor (25 vegades)

Exemple 8:

(Dirigint-se a un castellanoparlant, per explicar-li d'on prové un soroll que se sent a fora.)

CATP.—«Esto es que están jugando.»

Exemple 9:

(Dirigint-se a un castellanoparlant.)

CATP.—«¡Cierra la puerta!»

Exemple 10:

CATP. 1.—«Es té que buscar pels voltants algú que estigui recollint llenya.»

CATP. 2.—Vés-hi tu, tio!

CATP. 1.—Hi aniria jo, però si hi vaig jo hi haurà problema.

CASTP. 1.—Oye, estos bancos son chulísimos.

CATP. 1.—No, si al final anirà... a buscar-la!

CASTP. 2.—¡Hostia, no exageréis!

CASTP. 1.—Pero ¿no teníamos que hacer otros bancos?

CASTP. 2.—Se hace una redada, tú, por la mañana.

CATP. 1.—*Pero por la mañana ese día tú trabajas y yo también.*

CASTP. 2.—Vale, coño, pero alguien habrá...

CATP. 3.—Però, a més a més, aquest dia és molt fàcil perquè tots els nanos van pel carrer recollint llenya.»

b) Amb funció expressiva

Exemple 11:

CATP. 1.—«Aleshores, què us sembla? Algú pot anar a parlar amb aquesta gent. Algú que sigui convicent, perquè si hi vaig jo...

CATP. 2.—*¡Chaval, o me das la leña o te la quitul!*» (provoca rialles).

2) *De castellà a català*: Només hi ha un cas d'alternança a causa del receptor:

Exemple 12:

(Dirigint-se a un catalanoparlant.)

CASTP.—«*Em don's un cigarro?*»

Alternança dins una mateixa intervenció:

1) *De català a castellà*: En trobem de tres tipus:

a) Alternança a causa del receptor

Exemple 13:

(Parlen de com portaran la Flama del Canigó.)

CATP. 1.—«El meu pare diu que, segons l'hora, pot venir.

CATP.2.—El meu pare ve.

CATP. 3.—Això, segons l'organització general de la conya, a les sis de la tarda arriba a l'Arc de Tri (tallant el fil del que està dient i dirigint-se a un castellanoparlant). *¡Tú! ¡O te vas o te quedas!*»

b) Amb funció expressiva

Exemple 14:

(Parlen de com els de l'Ajuntament trobaran la llenya per a la foguera de la plaça de Sant Jaume.)

CATP.—«Envien quatre brigades de tios a buscar-la i *¡se acabó!* i, a sobre, imagina't que [...]»

c) *Continuïtat* amb la intervenció anterior

Exemple 15:

(Parlen de demanar llenya als nois que en tinguin per fer una foguera conjuntament.)

CASTP.—«Y se van a molestar ¿no? No tienen por qué.

CATP.—Bueno! Sí que tienen por qué. O sigui o l'encenen amb nosaltres o [...]»

- 2) *De castellà a català:* Només es dona un cas de tipus *emfàtic*:

Exemple 16:

CASTP.—«Hay cuatro sillas rotas y *prou!*»

3.3.2.4. Comprovació de les hipòtesis

Hipòtesi 1: Es comprova que tots els catalanoparlants són bilingües actius ja que —tant a la conversa formal com a la informal— tots els participants catalanoparlants canvien al castellà en més d'una ocasió. A part ja tenim la confirmació treta de les entrevistes.

Hipòtesi 2: En aquest grup els castellanoparlants són bilingües passius; això permet que tant els catalanoparlants com els castellanoparlants puguin expressar-se lliurement en la seva llengua pròpia.

Hipòtesi 3:

1a) No es comprova la hipòtesi, ja que com hem vist en analitzar les converses, tant en la formal com en la informal, els segments en català són superiors en nombre i llargada que no pas els segments en castellà. I això per les següents raons: per l'alt percentatge de catalanoparlants, i pel fet que tots el castellanoparlants d'aquest grup són bilingües passius i tenen —com hem pogut comprovar mitjançant les entrevistes— un alt coneixement del català, i de fet, si no el parlen, és més per inhibició que per manca de competència.

1b) Es confirma la hipòtesi ja que sempre que es produeix un canvi de llengua a la conversa l'introdueix un participant que parla en la seva llengua.

- 2) No es dona el cas.

Hipòtesi 4:

1) Efectivament, els catalanoparlants fan alternança en la majoria dels casos a causa del receptor, encara que també trobem d'altres tipus d'alternança: per fer cites i per continuar el fil de la intervenció anterior; això, però, es dona molt menys que l'alternança a causa del receptor.

Quant a l'alternança per part dels castellanoparlants també es comprova la hipòtesi.

- 2) No es dona el cas.

Hipòtesi 5: En aquest grup no hi ha cap conflicte pel fet que hi hagin catalanoparlants i castellanoparlants, ja que s'entenen perfectament parlant cadascú la seva llengua (vegeu els quadres on és palesa la quantitat de segments d'una sola intervenció). De fet, quan els catalanoparlants parlen en castellà, no ho fan per solucionar cap conflicte, sinó, simplement perquè com és el castellà la llengua que tots coneixen activament hi ha moments en què de forma natural la conversa canvia al castellà. Amb aquests canvis els catalanoparlants aconsegueixen efectes comunicatius específics (vegeu comentari a la hipòtesi 4.1.).

3.3.3. GRUP C

3.3.3.1. Característiques del grup:

Tipus del grup: Polític.

Llengua del grup: Les dues: català i castellà.

Primera llengua adquirida pels membres del grup: 50 per 100 català, 50 per 100 castellà.

Localització del centre de reunió: Zona Mercadal.

Lloc de residència dels membres del grup: Zona Sant Pacià i Estadella.

3.3.3.2. Conversa formal:

— Context:

Lloc: Sala de reunions del seu local.

Hora: Dos quarts de set de la tarda (l'habitual per a fer reunions).

Durada: 45 minuts.

— Participants: Vuit persones: quatre catalanoparlants i quatre castellanoparlants.

Anàlisi de la conversa formal:

a) Nombre d'intervencions:

Total: 120.

Nombre d'intervencions en castellà: 87.

Els catalanoparlants han intervingut 33 vegades en català i 32 en castellà.

Els castellanoparlants han intervingut 55 vegades, sempre en castellà.

b) Nombre de canvis de llengua a la conversa: 31.

Llargada, pel que fa al nombre d'intervencions, dels segments de conversa en català i en castellà:

Nombre d'intervencions	Nombre segments en català	Nombre segments en castellà
1	10	3
2	5	3
3	2	6
4	1	1
5	0	1
6	0	0
7	0	1
8	1	0
9	0	1
10	0	1
11	0	0
12	0	0
...	0	0
26	0	1

c) Alternança de llengua

Intervencions senceres:

1) *De català a castellà*: Tan sols es dóna un tipus d'alternança: a causa del receptor.

Exemple 1:

(Discussió sobre l'aprenentatge del català per part dels immigrants.)

CASTP. 1.—«[...] qué ideas tenemos todos para fomentar de que el catalán sea una especie de, de... de lengua para todos ¿no? porque, esto... empezar a hablar el catalán a... los diecisiete o dieciocho años ¡coño! o sea, ya tienes la manera de pensar en castellano y ya lo piensas en castellano y después traducirlo al catalán, o sea, te haces un follón ¿no? O sea, y que...

CATP. 1.—*No tanto follón ¿eh?*

CATP. 2.—*¡Oye! ¡No tanto follón!*

CATP. 1.—*Mi padre vino aquí a los quince años que no sabía hablar nada, sólo francés, y habla catalán y castellano...*

CASTP. 1.—*Yo llevo aquí dieciocho años viviendo y no...*

CATP. 1.—*El se encontró aquí que nadie hablaba francés...*

CATP. 3.—*Ese problema lo tenemos nosotros y aún continuamos teniéndolo, tanto en el colegio como en todos los sitios que hemos ido...*

CAST. 1.—*Claro, o sea, es un problema, pero yo con toda la gente que he ido ha sido con castellanos, andaluces, charnegos como los llaman, chorizos y gente que siempre ha hablado en castellano. ¿No? (Rialles.) Es verdad, ¿tú has visto algún chorizo que hable en catalán? ¡No!*

CATP. 1.—*El problema lo hemos tenido nosotros... hasta los cuatro o cinco años que no íbamos al colegio sólo sabíamos catalán. Llegábamos a la escuela y...*

CASTP. 1.—*¡Que sí! Que lo comprendo también esto...»*

2) *De castellà a català*: No hi ha cap castellanoparlant que faci una intervenció sencera en català.

Alternança dins una mateixa intervenció:

1) *De català a castellà*: Tan sols es dóna un tipus d'alternança: a causa del receptor.

Exemple 2:

CATP.—«Entre tots, no; algun cop aixís, amb... Jo, per exemple, m'enrecordo de... *Bueno, de haberlo hablado contigo aquel día que estábamos aquí, ¿no?*»

2) *De castellà a català*: Només es dóna d'un tipus: *Citacions*.

Exemple 3:

CASTP.—«[...] y si dices perdón en castellano, se te vuelve la mujer y te dice: *En català!*»

Es donen cinc casos de citacions que es refereixen a diferents aspectes de la cultura catalana, com:

«El Congrés de Cultura».

«La faixa» (títol d'una cançó).

«Viure lliure» (títol d'una revista), etc.

3.3.3.3. Conversa informal

— Context:

Lloc: Un bar on es troben habitualment.

Hora: Set de la tarda.

Durada: 50 minuts.

— Participants: Vuit persones (quatre catalanoparlants i quatre castellanoparlants).

Anàlisi de la conversa informal:

a) Nombre d'intervencions

Total: 265.

Nombre d'intervencions en català: 50.

Nombre d'intervencions en castellà: 215.

Els catalanoparlants han intervingut 50 vegades en català i 75 en castellà.

Els castellanoparlants han intervingut 142 vegades, sempre en castellà.

b) Nombre de canvis de llengua a la conversa: 56.

Llargada, pel que fa al nombre d'intervencions, dels segments de conversa en català i en castellà:

Nombre d'intervencions	Nombre segments en català	Nombre segments en castellà
1	19	0
2	3	3
3	3	2
4	1	5
5	1	3
6	0	4
7	1	2
8	0	2
9	0	0
10	0	0
11	0	2
12	0	1
13	0	1
...	0	0
18	0	1
...	0	0
49	0	1

c) Alternança de llengua

Intervencions senceres:

1) *De català a castellà*: En trobem només del tipus *a causa del receptor* (52 vegades).

Exemple 4:

CASTP. 1.—«[...] vino el tío de traje, pero un traje! Oye.

CATP. 1.—¿Estaba guapo?

CASTP. 1.—Pasé por el lado de él y no me di cuenta de que era él.

CATP. 2.—Amb armilla i tot?

CASTP. 1.—La chavala iba con un vestido de noche con toda la cabeza llena de laticos.

CATP. 2.—*¿Era la chica que iba contigo la otra noche?*»

2) *De castellà a català*: No hi ha cap castellanoparlant que faci una intervenció sencera en català.

Alternança dins la mateixa intervenció:

1) *De català a castellà*: Es donen quatre casos del tipus *citacions*.

Exemple 5:

(Un participant explica la classe de puericultura i cita el que diu la professora.)

CATP.—«[...] és una tia soltera, vella, que no té ni idea de crios i et diu: *vamos a ver, los cuidados de la madre gestante: tiene que estar cada día una hora de más en la cama, tiene que desayunar en la cama, y yo digo: esto será para tías ricas, escolta!*»

Exemple 6:

(Explicant un acudit, llegit en una revista.)

CATP.—«[...] aquell que se'n va de casa seva, amb una pancarta per l'alliberació de la dona i diu: *Y cuando vuelva que tenga la cena a punto. ¿Eh?*»

2) *De castellà a català*: Es donen tres casos, molt semblants als de la conversa formal, tipus *citacions*.

«Butifarra catalana».

«Dona».

«Primer Congrés».

3.3.3.4. Comprovació de les hipòtesis

Hipòtesi 1: Es comprova que tots els catalanoparlants són bilingües actius, ja que tots canvien en algun moment al castellà. Tanmateix, en el cas d'aquest grup, s'observa una diferència entre la conversa formal i la informal. A la formal, els catalanoparlants mantenen més la seva llengua pròpia, mentre que a la informal, passen al castellà amb molta freqüència.

Hipòtesi 2: Els castellanoparlants d'aquest grup són bilingües passius. Per la informació tretada de les entrevistes, però, sabem que no tots entenen perfectament el català. Aquest és un dels motius pel qual a les converses hi ha un predomini tan clar del castellà.

Hipòtesi 3:

1a) Efectivament, els segments de conversa en castellà són superiors, quant al nombre d'intervencions, que els segments de conversa en català.

1b) El canvi de llengua a la conversa sempre l'introdueix un parlant que s'expressa en la seva llengua.

2) No es dona el cas.

Hipòtesi 4:

1) Es confirma, amb molt poques excepcions, que sempre que un catalanoparlant parla en castellà ho fa a causa del receptor. Els castellanoparlants passen a parlar en català en molt poques ocasions i solament fent citacions curtes, referents a la vida catalana en general.

2) No es dona el cas.

Hipòtesi 5: En aquest grup, no hi ha pas conflicte comunicatiu. Els catalanoparlants utilitzen molt el castellà en la conversa informal, i s'ex-

pressen, sense que hi hagi cap dificultat, en la seva llengua pròpia en la conversa formal. Si hi ha perill de conflicte es soluciona en la pràctica amb l'ús del castellà per part dels catalanoparlants.

3.3.4. GRUP D

3.3.4.1. Característiques del grup:

Tipus de grup: Esplai-agrupament.

Llengua del grup: Castellà.

Primera llengua adquirida pels membres del grup: 85 per 100 castellà, 15 per 100 català.

Localització del centre de reunió: Zona Besòs.

Lloc de residència dels membres del grup: Zona Besòs.

3.3.4.2. Conversa formal:

— Context:

Lloc: Sala de reunions del seu local.

Hora: Dos quarts de vuit de la tarda.

Durada: 40 minuts.

— Participants: Nou persones: set castellanoparlants i dos catalanoparlants.

Anàlisi de la conversa formal:

a) Nombre d'intervencions

Total: 195, totes en castellà.

Els catalanoparlants han intervingut 92 vegades, sempre en castellà.

Els castellanoparlants han intervingut 103 vegades, sempre en castellà.

b) Nombre de canvis de llengua a la conversa: Cap, tota la conversa es manté en castellà.

c) Alternança de llengua

Intervencions senceres:

1) *De català a castellà*: Només es dóna del tipus *alternança a causa del receptor* (92 vegades).

Exemple 1:

CASTP. 1.—«Pues, mira, por aquí cerca todo el mundo habla castellano.

CATP. 1.—*Sí, claro, eso es porque todos estos bloques están llenos de gente que ha tenido que dejar su tierra y venir aquí...*

CATP. 2.—*Antes la gente se mezclaba más, mi padre...*

CASTP. 2.—Pues, eso es lo malo, que encima de tener que dejar tu tierra tengas que aprender otra lengua...

CATP. 2.—*Mi padre vino de muy joven y en poco tiempo aprendió el catalán.»*

2) *De castellà a català*: No hi ha cap castellanoparlant que faci una intervenció sencera en català.

Alternança dins una mateixa intervenció:

Tot i que la conversa es manté tota l'estona en castellà, hi ha moments, enmig d'una intervenció, que es passa al català. Hauriem de dis-

tingir entre: a) els casos en què l'alternança la fan castellanoparlants i b) els casos en què la fan catalanoparlants quan, tot i que sempre intervenen en castellà, passen un moment a parlar en català.

1) Alternança feta per castellanoparlants: Només trobem del tipus *citacions*.

Exemple 2:

(Parlen dels programes de la ràdio.)

«[...] porque ahora dan mucha *cançó catalana* y al final te las aprendes... Cantar en catalán es más fácil que hablarlo.»

Exemple 3:

«Cuando voy a mi pueblo [es refereix a un poble d'Andalusia] no me entienden porque en vez de decir alubias digo *mongetes* [...].»

Exemple 4:

«[...] y yo, que no hablo catalán, a veces, cuando estoy allí [es refereix a un poble d'Aragó] se me escapa algo como *noi* o *collons* y me llaman el catalán o el polaco [...].»

Exemple 5:

(Estan parlant d'institucions catalanes.)

«[...] porque esto de la *Generalitat* y el *President* ¡ya me dirás! [...].»

2) Alternança feta per catalanoparlants: En trobem de dos tipus:

a) *Citacions* (tres vegades).

Exemple 6:

(El participant explica una conversa que havia tingut amb un amic també catalanoparlant i cita les seves paraules.)

«Estábamos discutiendo de todo esto y yo le decía que lo importante era comunicarse y él me dijo, dijo —y también tenía razón—: "*Escolta, tio, si nosaltres fem l'esforç de parlar castellà, també ells podrien fer-lo i aprendre el català, punyetes!*" Y, claro, es que [...].»

b) *Amb funció expressiva* (quatre vegades).

Exemple 7:

«[...] es que si al final no podemos hablar ni nuestra propia lengua, *estem fotuts!*»

3.3.4.3. Conversa informal

— Context:

Lloc: El pati del seu local.

Hora: Set de la tarda.

Durada: 30 minuts.

— Participants: Nou persones (set castellanoparlants i dos catalanoparlants).

Anàlisi de la conversa informal:

a) Nombre d'intervencions

Total: 245.

Nombre d'intervencions en català: 4.

Nombre d'intervencions en castellà: 241.

Els catalanoparlants han intervingut 61 vegades en castellà i quatre en català.

Els castellanoparlants han intervingut 180 en castellà.

b) Nombre de canvis de llengua a la conversa: 4.

Els dos segments de conversa que es donen en català es componen de dues intervencions cadascun; estan produïts pels dos únics catalanoparlants que hi ha i és perquè es dirigeixen l'un a l'altre.

Transcriurem un d'aquests dos casos com a exemple:

Exemple 8:

CATP. 1.—«Pero si hubiéramos llevado la máquina hubieran salido unas fotos...»

CATP. 2.—«Però, tio, si vas quedar que la portaries tu i no la vas portar!»

CATP. 1.—«Ostres! Me la vaig descuidar! Però també la podia haver portat algú altre...»

CASTP.—«Sí, tú siempre escurres el bulto.»

CATP. 2.—«Y que lo digas, tiene una cara...!»

c) Alternança de llengua

Intervencions senceres:

1) *De català a castellà*: Només se'n dóna del tipus *alternança a causa del receptor* (61 vegades).

Exemple 9:

CASTP. 1.—«Oye, pero si quedamos a las cuatro, que sean las cuatro de verdad.»

CATP. 1.—«Pues, no sé por qué lo dices, porque mira que tú, siempre te hemos de esperar media hora.»

CASTP. 2.—«¡Jo, media hora! El otro día ni apareció...»

CASTP. 1.—«No, si ahora seré yo el único que se retrasa...»

CATP. 1.—«Va, venga; ¡corta rollo!»

2) *De castellà a català*: No hi ha cap castellanoparlant que faci una intervenció sencera en català.

Alternança dins una mateixa intervenció:

La conversa es manté tota l'estona en castellà, a excepció dels segments abans esmentats (exemple 8). De tota manera, hi ha moments, enmig d'una intervenció, que es passa al català. Com a la conversa formal, hi distingirem entre: a) els casos en què l'alternança està feta per castellanoparlants, i b) els casos en què l'alternança està feta per catalanoparlants.

1) Alternança feta per castellanoparlants (5 casos): Només trobem *alternança amb funció expressiva* (especialment renecs).

Exemple 10:

CASTP.—«[...] y el tío me hizo una putada!... *Mecago'n dena!* Imagina que me dijo [...].»

Exemple 11:

CASTP.—«Oye, chaval, ¡no seas pesao! *Ves-te'n a la merda!* Anda ya, ¡no fastidies!...»

2) Alternança feta per catalanoparlants (8 casos): Igual que abans, només trobem *alternança amb funció expressiva*.

Exemple 12:

CASTP.—«[...] y no me vengas con el cuento del otro día, ¿eh, chaval?»

CATP.—«Però, què dius?! Esta vez va en serio, ¡hombre!»

Exemple 13:

CATP.—«[...] lo encontré por la calle y ostres! Em va fer una alegria!, porque hacía no sé cuánto tiempo que no lo veía [...]»

3.3.4.4. Comprovació de les hipòtesis

Hem considerat aquest grup com a homogeni perquè la llengua que realment s'usa és el castellà. Ara bé, com que hi ha un 15 per 100 d'individus catalanoparlants, en comprovar les hipòtesis les tindrem en compte totes.

Hipòtesi 1: Indubtablement els catalanoparlants que hi ha en aquest grup són bilingües actius. Usen el castellà constantment en la relació amb els seus companys.

Hipòtesi 2: En aquest grup trobem que hi ha castellanoparlants que són bilingües passius, però també n'hi ha de monolingües. L'existència de monolingües s'explica perquè tots els components d'aquest grup viuen en una de les zones *ghetto* de Sant Andreu, i el contacte amb l'ambient català és molt migrat.

Hipòtesi 3: Els segments en castellà dominen totalment la conversa. Aquí hauriem de distingir entre conversa formal i informal. En la conversa formal hem vist que el grup es comporta com un grup homogeni pur i es confirma la hipòtesi 3.2, ja que no es dona cap canvi de llengua a la conversa. En la conversa informal, però, ja hem vist com hi ha quatre canvis a la conversa, a causa dels diàlegs entre els dos catalanoparlants (exemple 8), encara que això no es pot considerar rellevant.

Hipòtesi 4: D'una banda els catalanoparlants que formen part del grup canvien al castellà per exigència del context i dels receptors. D'altra banda, es comprova la hipòtesi 4.2 perquè l'alternança és de tipus expressiu i de citacions.

Hipòtesi 5: No es dona cap conflicte, perquè els catalanoparlants, quan són al grup, parlen sempre en castellà, excepte alguna vegada que parlen entre ells.

3.4. Comentari global dels resultats obtinguts

La nostra primera hipòtesi es basa en el fet que observem una realitat dins un mitjà urbà amb un conflicte lingüístic que es tradueix en una diglòssia institucionalitzada. En una situació com aquesta, la influència de l'escolarització en castellà i el predomini d'aquesta llengua en els mitjans de comunicació fa que tots els catalanoparlants siguin bilingües actius. Aquesta hipòtesi ha quedat confirmada en tots els casos, si bé l'ús efectiu del castellà per part dels catalanoparlants depèn del grup en què es troben, com hem vist en analitzar cadascun dels grups.

Quant a la segona hipòtesi dèiem que els castellanoparlants podrien ser de tres tipus: bilingües actius, bilingües passius o monolingües. El que trobem és una gradació que va des de dos monolingües al grup D fins a un bilingüe actiu al grup B; el que trobem, però, més correntment és el tipus del bilingüe passiu. Això s'explica per diferents motius: En primer lloc, perquè el castellà és la llengua comuna a tots, pel que acabem d'explicar al punt anterior, i perquè els castellanoparlants no necessiten parlar el català per comunicar-se amb els catalanoparlants. En se-

gon lloc, hem vist que els castellanoparlants tenen una resistència a començar a parlar en català, ja sigui per por al ridícul o per autoafirmació. En tercer lloc, la majoria dels castellanoparlants fa molts anys que viuen a Sant Andreu (si no és que hi han nascut) i l'entorn els ha proporcionat el coneixement passiu del català. El fet és que en tots els casos observats un castellanoparlant bilingüe passiu es pot comunicar amb eficàcia en la seva vida de relació.

Als grups homogenis (grups A i D) les converses funcionen en la llengua dominant al grup (català al grup A i castellà al grup D). Ara bé, als grups heterogenis la llengua dominant en les converses depèn de diferents factors:

- 1) La proporció de catalanoparlants i castellanoparlants.
- 2) Que els castellanoparlants siguin bilingües passius o monolingües.
- 3) Quina és la llengua del líder.

I és per això que trobem que al grup B domina el català: hi ha un 75 per 100 de catalanoparlants i un 25 per 100 de castellanoparlants; tots els castellanoparlants són bilingües passius, i la llengua del líder és el català. Mentre que al grup C domina el castellà perquè hi ha un 50 per 100 de catalanoparlants i un 50 per 100 de castellanoparlants, hi ha algun individu castellanoparlant que té certes dificultats per entendre el català, i la llengua del líder és el castellà.

Així, la part de la hipòtesi 3 que es refereix als grups heterogenis s'hauria de reformular tenint en compte els factors que acabem de dir.

A tots els grups on hi ha parlants de les dues llengües, trobem que els catalanoparlants canvien al castellà fonamentalment fent alternança pel receptor. Tot i així, podem observar com als grups on hi ha un percentatge elevat de catalanoparlants (grup B) es dona un altre tipus d'alternança i s'usa el castellà com a recurs expressiu. En aquests casos l'ús del castellà té un valor simbòlic ja que s'associa a esferes d'activitat com escola, govern, etc., que representen àmbits on des de fa molts anys el castellà s'usa com a única llengua. Al grup A, on hi ha un 100 per 100 de catalanoparlants, aquest tipus d'alternança és l'únic que es dona, ja que les citacions en aquest cas també tenen un valor simbòlic. Al grup C, on hi ha un equilibri en la proporció entre catalanoparlants i castellanoparlants i, a més, els catalanoparlants canvien molt al castellà a causa del context i dels receptors, disminueix el paper de l'alternança com a recurs expressiu perquè el canvi constant dels catalanoparlants al castellà a nivell referencial limita les possibilitats d'ús d'aquesta llengua com a recurs expressiu amb valor simbòlic. D'altra banda, al grup D, on els catalanoparlants són minoria claríssima, i sempre parlen en castellà dins del grup, trobem que és la seva llengua pròpia, el català, la que usen com a recurs expressiu amb un valor simbòlic d'autoafirmació.

Quant als castellanoparlants —excepte en una ocasió (grup B, exemple 12)—, mai no trobem alternança pel receptor, ja que no hi ha bilingües actius. El que trobem són alternances per a fer referència a aspectes de la vida catalana en general (Generalitat, cançons, etc.) en forma de citacions molt curtes, d'una banda, i, d'altra banda, expressions, tipus

QUADRE RESUM

CONVERSA	GRUP A		GRUP B		GRUP C		GRUP D	
	F	I	F	I	F	I	F	I
% participants catalanoparlants.	100%	100%	75%	75%	50%	50%	15%	15%
% participants castellanoparlants.	0	0	25%	25%	50%	50%	85%	85%
Nombre total d'intervencions . . .	249	328	258	289	120	265	195	245
Intervencions en català	249	324	146	225	33	50	0	4
Intervencions en castellà	0	4	112	64	87	215	195	241
Canvis de llengua a la conversa.	0	0	114	82	31	56	0	4
Els catalanoparlants canvien al castellà	0	4	22	28	32	75	92	61
Els castellanoparlants canvien al català	X	X	0	1	0	0	0	0

d'interjeccions, renecs, etc., que són molt fàcils d'incorporar quan hi ha contacte amb catalanoparlants.

El fet que, com ja hem vist, tots els catalanoparlants siguin bilingües actius i pràcticament tots els castellanoparlants siguin bilingües passius, i el fet que les relacions que hem observat són relacions que es donen entre iguals que, a més, són amics, fa que, d'una banda, no hi hagi conflicte comunicatiu a causa de la coexistència de dues llengües en un mateix grup i que, si pot haver-hi perill de conflicte, aquest es solucioni ràpidament passant els catalanoparlants a parlar en castellà. Aquesta situació, si bé facilita la comunicació, també dificulta el pas dels castellanoparlants a convertir-se en bilingües actius, ja que no senten la necessitat de parlar català.

4. REFLEXIONS FINALS

Volem fer aquí unes consideracions a l'entorn de l'ús i l'alternança de llengües (català/castellà) tal i com els hem observat al llarg d'aquest treball. Naturalment, doncs, les nostres apreciacions se situen dins els límits marcats per l'objecte del present estudi. En primer lloc, el marc general: *El barri de Sant Andreu*, la situació demogràfica del qual permet el contacte entre la població catalanoparlant i la població castellanoparlant. En segon lloc, *l'àmbit d'ús* lingüístic que hem observat: un àmbit no institucionalitzat i que facilita les relacions informals entre individus que s'agrupen voluntàriament per afinitat d'edat i d'interessos.

Això ens ha permès d'observar la comunicació entre la gent quan no està condicionada directament per un context en el qual l'ús d'una o altra llengua està determinat. En no haver-hi aquest tipus de condicionant, ens hem pogut centrar en el descobriment de les normes implícites del parlar espontani.

En els grups que hem observat no hem trobat alternança de llengua de tipus *situacional*. El context en què es donen les relacions informals no exigeixen l'ús d'una llengua concreta. L'interès de l'observació es pot desplaçar, doncs, a les relacions entre els participants. De fet, això ha estat una decisió presa a priori per tal de poder centrar l'anàlisi en els components de la comunicació i no tant en la dependència de la situació.

En tots els grups on hi ha contacte entre catalanoparlants i castellanoparlants hem trobat alternança a causa del *receptor* per part dels catalanoparlants al castellà, amb una *regularitat* que ens fa pensar en un tipus de norma implícita, que es realitza espontàniament i de manera inconscient; aquesta norma és una conseqüència del fet que el castellà hagi dominat la majoria dels àmbits. Aquesta situació de fet ha creat uns *hàbits* de comportament lingüístic que fan que els castellanoparlants considerin com un fet normal (com un dret implícit) que els parlin en castellà, i que els catalanoparlants considerin com un fet normal (gairebé com una obligació implícita) el passar a parlar castellà. Ara bé, encara que la persistència d'aquests hàbits es fa palesa en el comportament dels grups, el que hem observat, tant en el seu comportament efectiu com en les pos-

tures i actituds manifestades durant les converses formals i les entrevistes, és que no és una situació estable, sino que està en un procés de canvi. L'orientació del qual és la següent:

- 1) Els catalanoparlants se senten amb més «dret» d'expressar-se en català.
- 2) Els castellanoparlants, o bé s'autoafirmen com a no catalans, o bé desitgen integrar-se.

Hi ha, doncs, un inici de trencament de la norma per part dels catalanoparlants en el sentit de «dret a expressar-se i ser entesos» en la seva pròpia llengua. Si la direcció del canvi és aquesta, això suposa per als castellanoparlants un bilingüisme passiu que ja hem observat que es dona en la majoria dels casos.

El segon pas del canvi seria que els castellanoparlants fessin ús efectiu de la llengua catalana, la qual cosa acabaria de canviar la norma existent.

Quant a l'alternança de llengua de tipus *metafòric o intencional*, realitzada com a recurs expressiu, hem vist en tots els grups la seva presència. En el cas dels catalanoparlants hem observat que aquesta mena d'alternança és més usada i més elaborada que en els castellanoparlants. L'explicació està en la quantitat d'experiències viscudes únicament en castellà (lectures, cinema, TV, escolarització, autoritats, etc.) sense ser aquesta la seva primera llengua. Per a ells el castellà forma part d'una sèrie d'esferes d'activitat amb les quals l'associen i, donada una situació en què l'ús del castellà no és exigít, l'usen trencant la norma convencional per posar de relleu un fet determinat. En tots els casos s'aconsegueixen uns efectes expressius: distanciament, objectivitat, ironia.

Quant a l'alternança feta pels castellanoparlants, és també de tipus expressiu; donat, però, que les experiències viscudes en català són inferiors qualitativament i quantitativa, es limita a una sèrie d'expressions amb intenció o bé d'establir distàncies amb la llengua dels *altres*, o bé de fer una aproximació a la vida catalana en la qual estan immersits.

A nivell de distribució general de l'ús lingüístic, volem assenyalar que la diglòssia té unes conseqüències que persisteixen per la mateixa naturalesa del comportament lingüístic el qual funciona a través de normes socials i d'hàbits. D'altra banda, tots els tipus d'alternança que trobem en els grups observats reflecteixen clarament la situació diglòssica (el català no és usat per tots; el castellà, sí), amb la qual cosa veiem la relació entre la diglòssia institucional i el comportament lingüístic.

Nogensmenys, actualment la situació socio-política, el clima de consciència nacional i les perspectives de legislació dins un marc autonòmic fan pensar que es va produint un procés de canvi de normes (aquí situem l'inici de canvi que es dona en els grups observats) que per tal que tingués efectivitat hauria d'anar iniciat per les institucions i recolzat per la conscienciació lingüística col·lectiva.

De com es desenvolupin els esdeveniments depèn si existirà redistribució lingüística i —en el cas afirmatiu— quines característiques adoptarà aquesta redistribució.

És evident que la complexitat d'aquesta situació proporciona als interessats per la sociolingüística un camp ampli i ric per a tota mena d'investigacions.

5. BIBLIOGRAFIA

- AGHEYSI, R. and FISHMAN, J.: «Language Attitude Studies: A brief Survey of Methodological Approaches». *Anthropological Linguistics*. 12 (1970) 5.
- ALLPORT, G. W.: *Personality*. New York. Holt, 1937.
- *Pattern and growth in personality*. New York, Holt, Rinehart and W., 1963.
Tr. cast.: *La personalidad*. Barcelona, Hener, 1956.
- AMARGOS, SANTOLÀRIA, SUBIRATS: *La manca de places escolars d'ensenyament mitjà a Barcelona*. Barcelona, Col·legi de Llicenciats, 1977.
- AMMON, U.: *Dialekt soziale Ungleichheit und Schule*. 1972.
- ARACIL, Ll. V.: *Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe Nouvelle*. Nancy, C.E.U., 1965.
- *Bilingualism as a myth* [treball inèdit]. València, May, 1966a.
- «Un dilema valencià/A valencian dilemma». *Identity Magazine*. 24 (1966b) 17-29.
- «Introducció» a ESCALANTE. *Les xiques del entresuelo*. València, Col·lecció Garbí, 1968.
- «Francesc Vallverdú i la sociolingüística catalana». *Serra d'Or*, 164 (maig 1973).
- «Educació i sociolingüística». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 2, València, E. Climent, 1979.
- *Sociolinguistics: Revolution and Paradigm* [treball inèdit]. Toronto, 1974b.
- ASSOCIACIÓ DE VEÏNS DE ST. ANDREU: *Butlletí de l'Associació de Veïns*.
- *Memòria. Informe 75/76*.
- *Homenatge de St. Andreu a Ignaci Iglésias*. Octubre, 1976.
- AUSTIN, J. L.: *How to do things with words*. Harvard paperback, 1962.
- BADIA Y MARGARIT, A. M.: *Llengua i cultura als països catalans*. Barcelona, Eds. 62, 1964,¹ 1975.
- «La integració idiomàtica i cultural dels immigrants. Reflexions, fets, plans». *Qüestions de vida cristiana*, 31 (1966) 91-103.
- *La llengua dels barcelonins. Resultats d'una enquesta sociològico-lingüística*. Barcelona, Eds. 62, 1969.
- *La llengua catalana ahir i avui*. Barcelona, Curial, 1973.
- «Entorn de la sociolingüística catalana: precedents, dificultats, contingut, objectius», dins *Treballs de sociolingüística catalana*, 1, València, E. Climent, 1978.
- «Lenguas en contacto: bilingüismo, diglosia, lenguas en convivencia». Dins *Comunicación y lenguaje* (Coord. per LAPESA, R.). Madrid, Ed. Karpos, 1977a.
- BELL, Roger T.: *Sociolinguistics. Goals, approaches and problems*. N. York. St. Martin's Press, Inc., 1976.
- «Diglòssia a Catalunya Nord». A *Treballs de Sociolingüística Catalana*, n. 1, València, 1977.
- BERNARDÓ, D.: «Problematique d'une recherche sur la diglossie: propositions de travail». A *Cahiers du Groupe de Recherches sur la Diglossie*. 1 (1974) 1-6.
- «Appareil éducatif et langue autochtone: les cas du catalan». A *Langue Française*, 25 (1975) 37-61.
- BERNARDÓ, D. i RIEU, B. «Conflit linguistique et revendications culturelles en Catalogne-Nord». A *Les Temps Modernes*, 324, 325, 326 (août-septembre 1973) 302-322.

- BERNSTEIN, Basil: «Elaborated and restricted codes: their social origins and some consequences». A GUMPERZ and HYMES. *The ethnography of Communication*. American Anthropologist, vol. 66(6), part II, 1964.
- «A sociolinguistic approach to social learning». A Gould, J. (ed.). *Penguin Survey of the social sciences*. Harmondsworth, 1965.
- «Elaborated and restricted codes: an outline». A. LIEBERSON. *Explorations in sociolinguistics*. Int. J. Amer. Ling. II, 33, 1967.
- *Class, Codes and Control. Theoretical studies towards a sociology of language*. N. York, Routledge and Kegan Paul, 1975.
- BOCK, Philip K.: «Social Structure and Language Structure». A *Southwestern Journal of Anthropology*, XX (1964). També a *Readings in the Sociology of Language*, ed. per FISHMAN. The Hague, Mouton, 1968.
- BORJA, J.: *Movimientos sociales urbanos*. Buenos Aires, Siap-Planteos, 1975.
- BRIGHT, W. (ed.): *Sociolinguistics*. The Hague, Mouton, 1966.
- CAMPS, V.: *Pragmática del lenguaje y filosofía analítica*. Barcelona, Península, 1976.
- CAZDEN, C., JOHN, V. and HYMES, D. (eds.): *The functions of language in the classroom*. N. York, Teacher's College Press, 1971.
- CAZDEN, C.: «The situation: A neglected source of social class differences in language Use». A *Journal of Social Uses* 26 (1970).
- «Excerpts». A *Sociolinguistics* (PRIDE, J. B. and HOLMES, J. (eds.). Penguin Books, 1972.
- CHOMSKY, N.: *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass. M.I.T. Press, 1965.
- CICOUREL, A.: *Method and measurement in sociology*. Free Press of Glencoe. Macmillan Co. 1964.
- CLAPÉS I CORBERA, J.: *Fulles històriques de Sant Andreu del Palomar*. Barcelona, 9 volums, 1930. Llibreria Catalònia.
- COHEN, M.: *Pour une sociologie du langage*. Paris, Albin-Michel, 1956.
- COOPER, R. L.: «How can we measure the roles which a bilingual's languages play in his everyday behavior?». A L. G. KELLY (ed.). *The Description and measurement of Bilingualism*. Toronto, Toronto Univ. Press, 1969. Cit. a FISHMAN, J. *The Sociology of Language*, 1972.
- COOPER, R. L. and FISHMAN, J. A.: «The Study of Language attitudes». A *International Journal of the Sociology of Language*, 3 (1974).
- COSTA, J. i BONAL, R.: *Sant Andreu de Palomar. Del municipi independent al barri actual*. Barcelona, Fundació «Jaume Bofill», març 1978 [treball inèdit].
- DENISON, M.: «Some observations on language variety and Plurilingualism». A. ARDENER, E. (ed.). *Social Anthropology and Language*. Tavistock. També a PRIDE, J. B. and HOLMES, J. *Sociolinguistics*. Penguin Books, 1972.
- DEUTSCH, Karl W.: «The Trend of European Nationalism. The language aspect». A *American Political Science Review*, 36 (1942). També a FISHMAN (ed.). *Readings in the Sociology of Language*. The Hague, Mouton, 1968.
- DITTMAR, Norbert: *A critical survey of Sociolinguistics*. N. York, St. Martin's Press, 1976.
- DIVERSOS: *La gran Barcelona*. Madrid, Alberto Corazón, 1972.
- *Doce ensayos sobre el lenguaje*. Madrid, Publicaciones de la Fundación «Juan March», 1974.
- *Escalas de medición en ciencias sociales*. Buenos Aires, Nueva Visión, 1976.
- *El lenguaje y los grupos humanos*. Buenos Aires, Nueva Visión, 1976.

- *Lecturas de sociolingüística*. Madrid, EDAF, 1977.
- ENCREVÉ, P.: «Linguistique et sociolinguistique». A *Langue Française* 34 (1977).
- EQUIP DE SOCIOLOGIA ELECTORAL: *La població de Barcelona i els seus barris*. Barcelona, Fundació «Jaume Bofill», 1977.
- ERVIN-TRIPP, Susan M.: «Interaction of Language, Topic and Listener». A *American Anthropologist*, 66, n. 6 part 2 (1964). També a FISHMAN (ed.). *Readings in the Sociology of Language*. The Hague, Mouton, 1968.
- «On sociolinguistic rules: alternation and co-occurrence». A *Directions in Sociolinguistics*, GUMPERZ, J. and HYMES, D. (eds.). New York, Holt, Rinehart and Winston, 1972.
- FERGUSON, Ch. A.: «Diglossia». A *Word*, 15 (1959). També a *Language Structure and Language Use*. California, Stanford U. Press, 1971.
- «National sociolinguistic profile formulas». A *Sociolinguistics*, BRIGHT (ed.), 1966.
- «The role of Arabic in Ethiopia: a sociolinguistic perspective». A *Language and Linguistics Monograph series*, 23 (1970). També a PRIDE, J. B. and HOLMES, J. (eds.). *Sociolinguistics*. Penguin Books, 1972.
- FILLMORE, Ch. J.: *A grammarian looks to sociolinguistics*. Georgetown Monographs on languages and linguistics, 25 (1972).
- FIRTH, J. R.: «The Technique of semantics». A *Transactions of the Philological Society*, 1935. També a FIRTH, J. R. *Papers in Linguistics 1934-1951*. Oxford Univ. Press, 1957.
- *The tongues of men*. Watts and Co. 1937. També a *Language and Language learning*. Oxford Univ. Press, 1964.
- FISHMAN, J. A.: «Language maintenance and language shift as a field of inquiry». A *Linguistics*, 9 (1964).
- «Who speaks what language to whom and when?» A *La Linguistique*, 2 (1965).
- *Language Loyalty in the United States*. The Hague, Janua Linguarum, Series Maior XXI, 1966.
- «Bilingualism with and without diglossia; Diglossia with and without bilingualism». A *Journal of Social Issues*, vol. XXIII, n. 2 (1967).
- FISHMAN, J. A., COOPER, R. L., et al. *Bilingualism in the barrio*. New York, Yeshiva University, 1968a.
- FISHMAN, J. A. (ed.): *Readings in the sociology of language*. The Hague, Mouton, 1968b.
- *Sociolinguistics. A brief introduction*. Newbury House Publishers, 1970.
- *Advances in the sociology of language, I*. The Hague, Mouton, 1971.
- «Domains and the relationship between micro and macro sociolinguistics». A *Directions in Sociolinguistics*, GUMPERZ and HYMES (eds.). Holt, Rinehart and Winston, 1972a.
- *The sociology of language. An interdisciplinary social science approach to language in society*. Newbury House Publishers, 1972b.
- *Advances in the Sociology of language, II*. The Hague, Mouton, 1972c.
- GARDNER, R. G. and LAMBERT, W. E.: *Attitudes and motivation in second language learning*. Rowley, Mass., Newbury House Publishers, 1972.
- GARFINKEL, Harold: «Remarks on Ethnomethodology». A *Directions in Sociolinguistics*. GUMPERZ and HYMES (eds.). New York, Holt, Rinehart and Winston, 1972.
- GARVIN, P. L. and LASTRA, Y.: *Antología de estudios de etnolingüística y sociolingüística*. México, Universidad Nac. Autónoma de México, 1974.

- GOODE, W. J. and HATT, Paul K.: *Métodos de investigación social* (1952). México, F. Trillas, 1970.
- GOODENOUGH, W.: «Cultural Anthropology and Linguistics». A *Monograph Series on Language and Linguistics*, 9. GARVIN, P. (ed.). Washington, Georgetown Univ. Press, pp. 167-173.
- GREENFIELD, Lawrence: «Situational Measures of Language Use in Relation to Person, Place and Topic among Puerto Rican Bilinguals». A *Bilingualism in the barrio*. New York, Yeshiva University, 1968.
- GRISEZ, J.: *Métodos de la psicología actual*. Madrid, Morata, 1977.
- GUMPERZ, J. J.: «Linguistic and Social Interaction in two communities». A *The Ethnography of communication*. GUMPERZ and HYMES (eds.). También a GUMPERZ. *Language in Social Groups*. Stanford Univ. Press, 1971.
- «Hindi-Punjabi Code-switching in Delhi». A *Proceedings of the ninth international Congress of Linguistics*. LUNT, H. (ed.). The Hague, Mouton, 1964c.
- «The relation of Linguistic to social categories. A field manual for cross-cultural study of the acquisition of communicative competence». A *Language in Social Groups*. California, Stanford Univ. Press, 1971.
- «The Speech Community». A *International Encyclopedia of Social Sciences*, 9 (1968). También a *Language in social groups*. California, Stanford Univ. Press, 1971.
- *Sociolinguistics and communication in small groups*. Berkeley, Univ. of California, Working Paper n. 83. Language Behavior Research Laboratory, 1977b.
- *Verbal strategies in multilingual communication*. Berkeley, Univ. of California, Working Paper n. 36, L.B.R.L., 1970c.
- «Social meaning in Linguistics structures: Code-switching in Norway». A *Language in Social Groups*. Stanford U. Press, 1971a.
- «The communicative competence of bilinguals». A *Language in Society*, 1 (1971b).
- *Language in social Groups*. Stanford U. Press, 1971d.
- *Social Network and Language Shift*. Berkeley, Univ. of California, Working Paper, L.B.R.L., 1975.
- *The sociolinguistic significance of conversational code switching*. Berkeley, Univ. of California. Working Paper, L.B.R.L., 1976.
- GUMPERZ, J. J. and HERNÁNDEZ: «Cognitive aspects of bilingual communication». A *Language Use and Social Change*. WHITELEY (ed.). London, Oxford U. Press, 1970a. También a *El lenguaje de los chicanos*. Arlington, Center for Applied Linguistics, 1975.
- GUMPERZ, J. J. and HERNÁNDEZ-CHÁVEZ, E.: «Bilingualism, bidialectalism and classroom interaction». A *The functions of language in the classroom*. CAZDEN, JOHN and HYMES (eds.). New York, Teacher's College Press, 1971c.
- GUMPERZ, J. J. and HYMES, D. (eds.): *The ethnography of communication*. A *American Anthropologist*, 66, n. 6, part 2 (1964b).
- *Directions in sociolinguistics. The ethnography of communication*. Holt, Rinehart and Winston, 1972.
- HALLIDAY, M. A. K., MCINTOSH, A. and STREVEN, P.: «The users and uses of language». A *Readings in the sociology of language*. FISHMAN (ed.). The Hague, Mouton, 1968.
- HALLIDAY, M. A. K.: *Language as social semiotic: towards a general sociolinguistic theory*. Mimeo, 1973.
- HAUGEN, E.: *The Norwegian language in America: A study in Bilingual Behavior*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2 vols., 1953.

de Investigaciones Superiores del Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1976.

SANCHIS GUARNER, M.: *La llengua dels valencians*. València, Lavínia, 1967 (1.ª ed., 1933).

SANKOFF, G.: «Language use in multilingual societies». A *Sociolinguistics*. PRIDE and HOLMES (eds.). Penguin Books, 1972.

SAUSSURE, F.: *Cours de Linguistique Générale*. Paris, Payot, 1960 (1.ª ed., 1916).

SCHAFF, A.: *Lenguaje y conocimiento*. México, Grijalbo, 1967.

SCHEGLOFF, E. A.: «Sequencing in Conversational Openings». A *American Anthropologist*, 70 (1968). També a *Advances in the sociology of language*. FISHMAN (ed.). The Hague, Mouton, 1971.

SCHLIEBEN-LANGE, B.: *Iniciación a la sociolingüística*. Madrid, Gredos, 1977.

SEARLE, J.: «What is a speech Act?». A *Philosophy in America*, BLACK, M. (ed.). Allen and Unwin and Cornell Univ. Press, 1965. També a *Language and Social Context*. GIGLIOLI, P. (ed.). Penguin Books, 1972.

— *Speech Acts*. London-New York, Cambridge U. Press, 1969.

SELLTIZ, D., i altres: *Research methods in social relations*. N. York, Hol, Rinehart and Winston, 1951.

SHUY, R. and FASOLD, E. W. (eds.): *Language Attitudes: Current Trends and Prospects*. Washington, Georgetown Univ. Press, 1973.

SHUY, R., WOLFRAM, W. A. and RILEY, W. K.: *Field Techniques in an urban study*. Center for Applied Linguistics, 1968.

SIGUÁN, Miguel: *Bilingüismo y sociología*. A «Revista Española de Lingüística», 1, 1976.

STALIN, Josif: *El marxismo y la lingüística*. Moscú, Ediciones en lenguas extranjeras. També a México, Ed. Pueblo Nuevo, 1974.

SUMPF, J. (ed.): «La sociolingüística». A *Langages*, 11 (1968).

TAGLIACARNE, *Teoría e investigación de mercados*. Barcelona, Ariel.

TANNER, M. «Speech and Society among the Indonesian Elite. A case study of a multilingual community». A *Anthropological Linguistics*, 9 (1967). També a *Sociolinguistics*. PRIDE and HOLMES (eds.). Penguin Books, 1972.

TREBALLS *de sociolingüística catalana-1* València, Eliseu Climent, ed., 1977.

TRUDGRILL: *Sociolinguistics*. Penguin Books, 1974.

UNESCO: *The use of vernacular languages in Education*. Paris, Unesco, 1953.

VALLVERDÚ, F.: *L'escriptor català i el problema de la llengua*. Barcelona, Eds. 62, 1968.

— *Pròleg a NINYOLES. El conflicte lingüístic...*, 1969.

— *Dues llengües: dues funcions?* Barcelona, Eds. 62, 1970.

— *Ensayos sobre bilingüismo*. Barcelona, Ariel, 1972.

— *El fet lingüístic com a fet social*. Barcelona, Eds. 62, 1973.

VENY I CLAR, J.: *Situació de la llengua catalana*.

— «Els estudis lingüístics», 1, 2 i 3. Dins *Un Segle de Vida Catalana*. Barcelona, 1961.

WEINREICH, Uriel: *Languages in contact*. New York, Linguistic Circle, 1953. Edició consultada: The Hague, Mouton, 1964.

— «Unilingüismo y multilingüismo». A VARIOS, *El lenguaje y los grupos humanos*. Buenos Aires, Nueva Visión, 1976.

WITTGENSTEIN, L.: *Philosophical Investigations (1945-1949)*. Oxford, Blackwell, 1958.